

РАДОШ ЉУШИЋ

ПИТАЊЕ ДИНАСТИЈЕ У ВРЕМЕ ПРВОГ НАМЕСНИШТВА 1839 — 1840. ГОДИНЕ

1. »Владавина« Милана Обреновића II

Кнез Милош је у периоду од проглашења »Турског« устава до абдикације (фебруар — јул 1839) у два маха покушао да скрши уставно-бранитељску опозицију. Први покушај пада крајем априла, када је кнез напустио Кнежевину за извесно време, а други крајем маја и почетком јуна, када је подстакао тзв. Јованову буну. Оба покушаја су се завршила потпуним неуспехом. Абдикација кнеза Милоша 13. јуна 1839. године¹ уследила је као последица кнежевог учешћа у буни свог млађег брата Јована. У ту сврху опозиција је искористила Народну скупштину, која се састала 12. јуна у непотпуном, а 24. јуна у пуном саставу.²

Уставобранитељи су донели коначну одлуку да кнеза Милоша приморају да поднесе оставку, одмах после угушивања Јованове буне и то на састанку Т. Вучића—Перишића и групе саветника 10. јуна у Раковици. О томе, да ли су падом Милошевим желели да се ослободе само њега или и династије Обреновића, може се само претпостављати. Њима је било јасно да кнез има два сина, од којих је први због тешке и дугогодишње болести био неспособан да влада, али који је на основу свечаних права кнеза Милоша и Кнежевине Србије уживао наследство, а да је други био малолетан. Они су знали и за Александра, Карађорђевог сина, али по свему судећи на њега још нису рачунали, бар не до 8. јула 1839. године.

Кнежевићу Милану,³ нашем првом престолонаследнику, на основу хатишерифа (1830), берата (1830) и Устава (1838), престо је несумњиво припадао. Но, он је у то време лежао тешко болестан.⁴ То је био основни разлог да се именује Намесништво. На једној проширеној седници Савета изабрано је 14. јуна Намесништво, да у име болесног кнеза управља земљом. Скупштина је једногласно потврдила изабране намеснике — Аврама Петронијевића, Јеврема Обреновића и Тому Вучића—Перишића. Султан је потврдио Намес-

* Овај рад је настао прерадом три поглавља у нашем магистериуму: »Намесништво прве владе кнеза Михаила 1839 — 1840. године«.

¹ Сви датуми су по новом календару.

² Опширније о раду ових скупштина у раду: Р. Љушић, **Народне скупштине у Србији за време Првог намесништва 1839—1840. године**, Зборник за историју 22, Београд, 1980, 17—47.

³ Први српски престолонаследник остао је у нашој историографији незапажен. Једини већи рад посветио му је Ј. Милићевић, **Милан Обреновић II (прилог биографији)**, Зборник Матице српске за друштвене науке 50, 1968, с. 150—160, где је у најкраћим цртама приказао његов двадесетогодишњи живот и објаснио поједине моменте из његове политичке делатности, која пада, углавном, у време која претходи овој теми.

⁴ Ђ. Протић је написао у »Историческом описанију« за кнеза Милана: »нити је и најмање искре надежде било да ће моћи оздравити«, Архив САНУ, бр. 9203.

ништво ферманом који је прочитан у Београду 5. августа 1839 године.

Савет, потом и Намесништво, правдали су и код депутата и код Порте оснивање овог тела двама разлозима: болешћу кнеза и тиме што нови кнез »не може као књаз србски дејствовати докле му од Блистателне Порте потврђеније не дође«. Ова друга тврдња не може се прихватити јер ни хатишериф (1830), ни берат (1830), као ни Устав (1838), ничим не ограничавају време ступања новог кнеза на престо. У овим актима се чак и не помиње потреба потврђивања кнеза, који по праву наследства ступа на престо, од стране султана^а. Јасно је, да ниједан јавно-правни акт није уставобранитеље обавезивао на овај други разлог, па је било довољно да се пред Портом појаве само са првим. Овај њихов корак ишао је на штету стечених права српског народа у време прве владе кнеза Милоша, а истовремено је био њихов први наступ којим су се препоручивали Порти као одани приврженици. Дакле, Милан је имао право да одмах прихвати кнежевско звање и отправља надлежне послове. Независно од овога стоји чињеница да он због болести није био у стању да самостално влада.

Кнез Милан Обреновић II родио се у Крагујевцу 19. октобра 1819. године. Он је био треће дете рођено у браку кнеза Милоша и кнегиње Љубице, а пуво мушко. Од добијања берата 1830, којим је утврђена наследност кнежевност достојанства, Милан је представљао као престолонаследник другу личност у Кнежевини Србији.

Акт, којим је кнез Милош званично препустио управу земље свом старијем сину Милану, објављен је у **Новинама србским** на дан кнежева напуштања Србије и званично је упућен свим властима у унутрашњости земље под насловом **ОТРЕЧЕНИЈЕ Совету Књажества Србског, саим начелствима, духовенству и целом народу србском**. У њему нису наведени прави разлози због којих је абдицирао. Ту је истакнуто да се добровољно, због слабости здравља »изнуренога многогодишњим трудовима мојим«, одриче кнежевског достојанства и заклетве у корист Милана, коме то право припада. Пошто му је неопходан одмор, Србију напушта »на свагда«, са једином утехом јер је оставља »обезбеђену правима и преимушћествима«, што је истинито, »и у миру«, што је нетачно. Обавестио је истог дана све дипломатске представнике у Београду да је поднео оставку.⁵ Другим актом, **УСТУПЛЕНИЈЕМ**, уступио је власт старијем сину. Пошто је сину дао родитељски благослов, посаветовао га је да води рачуна да му народно благостање увек »на срдцу лежи«.

^а Није нам познато како је то извршавано у пракси у другим аутономним провинцијама Турског Царства. Намесници су у својој прокламацији народу истакли само овај други разлог, чиме су, вероватно, желели да кнежеву болест од народа прикрију. О овоме видети и Ј. Продановић, **Уставни развитак и уставне борбе у Србији**, Београд, с. а, с. 103.

⁵ Савет је истог дана (13. VI) упутио у Цариград, у име своје и целог народа српског, дар султани од 10.000 дуката царских и ту се ни једном речју не спомиње оставка кнеза Милоша. Архив Србије, Државни савет (даље: АС, ДС., 1839, 256.

Тих дана Миланово здравље није било у критичном стању. Сви они који су присуствовали подношењу оставке кнеза Милоша, отишли су да честитају младом кнезу кнежевско достојанство⁶. Потом је Илија Гарашанин, »шеф регуларног војинства«, са официрима изашао пред кнеза, који их је, због болести, дочекао у кревету. Њих је Гарашанин представио кнезу овим речима: »Господару, дошли су официри да Вам се поклоне и изјаве своју верност и оданост Вашој Светлости«. Кнез Милан им је одговорио: »Захваљујем господи официрима на њиховој оданости, и ја од моје стране уверавам официре да ћу се старати у споразуму са саветом да се стање официра унапреди. Ако ми бог да да скоро оздравим, зваћу Вас, господо, у Топчидер на ручак⁷. Болест и скоро смрт онемогућили су кнеза да испуни обећање.

Здравствено стање кнеза Милана у периоду између рада две Скупштине кренуло је на боље. То је, донекле, охрабрило Обреновиће⁸. На другој страни, узнемиравала их је пропаганда уставобранитеља која је била усмерена на изазивање расцепа у кнежевској фамилији. У расипању »безсрамни речи« међу окупљеним посланицима истицао се Вучић. Узнемирен тиме, кнез Милош је писао кнегињи Љубици: »да сам ја ваш супруг а ви моја супруга, на свагда«. Стари кнез је по мало страховао да се кнез Милан не приближи уставобранитељима, па је стога саветовао кнегињи и сину да им дозволе да раде »што год хоћеду и што желе« и да не дозволе да их увлаче у њихове политичке сплетке⁹.

Немамо никаквих података о његовом раду у времену од 13. јуна до 8. јула, ако је био у могућности да било шта ради. Не знамо ни то, да ли је примио игока више у посету. Раду Скупштине није присуствовао, а ни посланици га нису посетили, што је веома карактеристично, јер се зна да су учинили »подворење« скоро свим званичницима у Београду. Зна се са сигурношћу то, да ниједан званичан акт у својству кнеза није потписао. Он то није урадио, не због своје болести, већ због тога што, према тумачењу Савета и Намесништва, он није могао званично да наступа као владар док га Порта не потврди. Дакле, његово здравље му је по кадкад за краткотрајне »владавине« то онемогућавало, али не Намесништво и Савет¹⁰.

⁶ Новине србске бр. 22 (15. јун); Ј. Милићевић је први утврдио да је нетачна тврдња да кнез Милан услед болести није ни знао да је примио кнежевску власт — *нав. рад* с. 158.

⁷ Белешке Младена Жујовића, државног саветника, Београд 1902, с. 48. Ј. Милићевић истиче да је ово »први случај у историји србијанске Монархије да је владар намеравао да учврсти свој положај ослањајући се на војску«. *Нав. рад* с. 158, *нп.* 44.

⁸ Кнегиња Љубица е писала од 17—19. јуна четири писма кнезу Милошу, у којима га је обавештавала о приликама у Србији и здравственом стању Милановом. Кнез јој је одговорио 30. јуна АС, Поклони и откупи (даље: ИС), LXX, 58.

⁹ Исто.

¹⁰ У литератури је истакнуто да кнез Милан, управо због болести није знао »ништа што се око њега збива«. М. Петровић, *Финансије и уставне обновљене Србије до 1842*, I, Београд 1897, с. 847. Други, пак, спомињу да није ни знао за оставку кнеза Милоша, па ни за то да је постао кнез. Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Свето-*

Кнез Милан је умро 8. јула 1839. године. Истог дана је Намесништво издало прокламацију која је два дана касније објављена у **Новинама србским**, у којој је истакло велику жалост за прерано умрлим кнезом, који је давао »не мале надежде, да ће под књажењијем његовим закони поредак у Србији процветати«¹¹. Сахрањен је поред старе палилулске цркве два дана после смрти.¹² Намесништво му је приредило »торжествени« погреб. Био је одређен одбор за сахрану састављен од митрополита и неколико министара и саветника са Цветком Рајовићем на челу. Сахрани је присуствовало око 7000 душа¹³. У знак жалости Намесништво је указом решило да се »траур« (флор) при централној управи носи 40, а при нижим надлештвима 20 дана и да се на сва званична писма удара црни печат 40 дана¹⁴.

Смрт кнеза Милана тешко је пала и старом кнезу и кнегињи. Кнегиња Љубица је остала са кнезом Миланом у Србији с циљем да преко њега одржи Обреновиће на српском престолу. Смрт сина ју је утолико више потресла. Дуго је потом носила црнину и личила више на какву калуђерицу неголи на владајућу кнегињу¹⁵.

Истог дана, када је кнез Милан сахрањен, стигла је у Београд вест да је умро султан Махмуд П.¹⁶

Захваљујући помпезном погребу, који је уз неке друге издатке премашио кнежеве приходе, сачувао нам је преглед прихода и расхода за ову краткотрајну »владавину«¹⁷. Дефицит од 33.283,13 пор. гроша пребачен је 1840. године на терет његових родитеља¹⁸.

Берат, којим је Милан Обреновић потврђен за кнеза Кнежевине Србије, стигао је у Србију после његове смрти.¹⁹ Берат је,

адрејевске скупштине I — IV, Београд 1870, књ. III, с. 3; М. Ђ. Милићевић, **Поменик знаменитих људи у српском народу новијег доба**, Београд 1888, с. 470; Ј. Продановић, **Историја политичких странака и струја у Србији I**, Београд 1947, с. 96 и други. Као што се види из досадашњег излагања, ово се не може прихватити.

¹¹ Бр. 28 (10. јун).

¹² На белом мраморном споменику стајао је натпис: »Књазу Србском МИЛАНУ М. ОБРЕНОВИЋУ П, рођеному 1819. године, а 26. јуна (с. кал.) 1839 уснувшему постави овај споменик његов брат КЊАЗ МИХАИЛО, 1857«. Поред њега, много година касније (1878), сахрањен је и син кнеза Милана, Сергије. Миличевић, **Поменик**, с. 470/.

¹³ **Новине србске**, бр. 29. (13. јули) донеле су детаљан опис погребца.

¹⁴ Исто; АС, Министарство унутрашњих дела, полицајно одељење (даље: МУД-П), 1839, III, 66. Министарство просвете послало је аустријском конзулату 70 талира да их раздели земуномским црквама које су огласиле смрт кнежеву. АС, Министарство просвете (даље: МПс), 1839, 263.

¹⁵ Д. Страњаковић, **Кнегиња Љубица**, Београд 1939, с. 7.

¹⁶ **Новине србске**, бр. 29 (13. јули).

¹⁷ За погреб и после њега утрошено је 32.414 турских гроша. Намесницима је издата плата по 3.611,3 п. гр. (свега 10.839,9). Кнезу Милану је на основу цивил-листе за двадесетшестодневну »владавину« следовало 72.222,6 п. гроша (годишње 100.000 толира). Када се урачунају и други расходи учињени на страни, појављује се дефицит од 33.283,13 пор. гроша. АС, Министарство иностраних дела, внутарње одељење (даље: МИД-V), 1839, II, 75; Збирка Мите Петровића (даље: АС, ЗМП), 7315.

¹⁸ АС, ДС, 1840, 562.

¹⁹ **Новине србске** објавиле су га у бр. 36 (21. август), с напоменом да је из Цариграда приспео »поодавно«. Интересантно је да он није одмах обнародован, иако је стигао после кнежеве смрти, али то не би смео да

што се кнеза Милана тиче, безначајан, јер је прекасно стигао, али је он битан из других разлога. У њему је истакнуто да Милан наслеђује престо на основу Милошевог берата из 1830, али и то, да је он »једногласно и изабран за књаза саветом и свима члановима који народ састављају«. Веома је карактеристично истицање избора кнеза и поред стеченог права на наследство, а нарочито када се има у виду да се у овом берату не спомиње право на будућу наследност. У њему даље стоји да нико нема право да се меша »у дела Књаженија«. Од кнеза се захтева да редовно извештава Порту о најзначајнијим збивањима у земљи²⁰.

Кнез Милан је дошао на престо према наследном праву стеченом 1830. године, али је био ненаследан кнез према берету који му је Порта издала 1839. године. Истим јавно-правним актом она ово право укида дајући му вид изборности. Са Миланом је наследност у династији Обреновића, коју је његов отац изборио, изгубљена²¹.

2. Питање династије

Милановом смрћу избило је у први план питање опстанка династије Обреновића. На основу јавно-правних аката који су регулисали статус Кнежевине и владајуће породице у њој у оквиру Турског Царства, наследност у династији Обреновића овде се угасила. Хатишерифом из 1830. и Уставом из 1838. дато је фамилији Милоша Обреновића наследно кнежевско достојанство. Бератом из 1830. ближе је потврђено на који начин ће се престо наслеђивати. Оно је кнезу Милошу дато доживотно, »а после његове смрти прећи ће на његовог најстаријег сина, а по овом на његовог унука, и тим начином ограничава се то право у његовом семејству (подвукао Р. Љ.). У случају обудованија књажеског достојанства издаће се (...) нови на ово достојанство берат«²². Из овога јасно произилази да је кнез Милан, пошто је престо наследио по принципу примогенитуре, како је то берат предвидео, имао право да одмах ступи у кнежевско звање не чекајући потврду султана. Остаје отворено питање да ли је Порта требала да му изда нови берат или не? Да је кнез Милош природном смрћу окончачо своју владавину, онда она не би имала потребу да издаје кнезу Милану нови берат, јер би онај из 1830. године и даље остао на снази. Нови берат издао би се само у случају »обудованија књажеског достојанства«, према прин-

буде разлог да се овако важан акт не објави народу. Очигледно је да су уставобранитељи били у то време обузети посебним плановима у погледу наслеђивања кнежевског достојанства.

²⁰ Исто.

²¹ Као што је било уобичајено и сада су учињени поклони портиним достојанственицима за даровани берат. Свеукупни трошкови износили су 131.950 чар. гроша. АС, МИД-V, 1839, II, 75. Не ради се о великој суми и то с тога што султану, вероватно, није слат посебан дар, пошто му је Савет упутио на дан пада кнеза Милоша 10.000 дуката царских. АС, ДС, 1839, 256.

²² М. Гавриловић, Милош Обреновић III, Београд 1912, с. 608. Из овог акта се не види да ли би нов ибератлија био наследан, о томе би се накнадно одлучило.

ципу премогенитуре. Пошто се кнез Милош одрекао престола у корист свог законитог наследника, то је она овај чин, подстакнута од Намесништва и Савета, вешто искористила да ограничи Обреновићима већ дато наследно право на српски престо.

У берату кнеза Милана истакнуто је да он има право на престо на основу права дарованих његовом оцу, али је наглашено и то да је »једногласно и изабран« (подв. Р. Љ.) од Савета и народних посланика, што није тачно јер никаквог избора није било. Не треба посебно истицати да за оног ко ужива право наследства није потребно спроводити било какве изборе. У њему се ниједном речју не спомињемо право даљег наследства, па кад се то доведе у везу са спомињаним »избором«, јасно је да је Порта укинула Обреновићима наследно право²³.

Савет и Намесништво су, у прокламици у којој су објавили народу смрт кнеза Милана, »признали« (подв. Р. Љ.) његовог брата Михаила за српског кнеза, пошто су се претходно позвали на раније дато право Кнежевине. Међутим, у царском берату Михаилова изборност је нарочито истакнута. Ту стоји, да је престо наследио Милан од Милоша »по сили даног му берата«, а да је после његове смрти његов млађи брат Михаило „изабран“ (подв. Р. Љ.) за владатељског књаза србског са согласијом целог народа србског²⁴. У Цариграду је Михаило добио и фермен (3. фебруар 1840), којим му је султан даровао достојанство »главног књаза« (подв. Р. Љ.) и признао га пунолетним, иако је имао 16 година и непуних 5 месеци²⁵.

Ни берат, ни фермен кнеза Михаила не садржи ништа о будућем наслеђивању престола. То довољно сведочи да Порта ни Михаила није држала за наследног кнеза, као што то није био ни кнез Александар Карађорђевић.

Уставобранитељи су, умногоме, допринели да Порта третира Михаила као изабраног а не наследног кнеза. Вучић и Петронијевић су настојали на Порти, у време када је она била склона да му призна наследство престола, да се наследство ограничи на потомство најстаријег Милошевог сина. Али, пошто кнез Милан није имао наследника (није био ни ожењен), то се право, тумачили су они, угасило његовом смрћу. Тумачење наследства на овај начин Порти је одговарало и она га је прихватила, примењујући тако стриктно берат из 1830. године²⁶. Овако држање уставобранитеља запазио је кнез Милош и одмах се пожалио руском цару на Савет »који хоће да даде Михаилу вид изабраног књаза«²⁷. Отуда и узнемиреност на-

²³ И у намесничком ферману избор Милана за кнеза је посебно истакнут. *Новине србске*, бр. 33 (10. август).

²⁴ *Новине србске*, бр. 11 (28. март 1840). Тачно је да је Михаило изабран тј. признат од стране Савета, али се не може прихватити да га је цео народ изабрао јер избора није било. Берат је Михаило добио још док је боравио у Влашкој.

²⁵ Исто. И у ферману је истакнуто да је Михаило изабран за кнеза Србије.

²⁶ Д. Медаковић, *Повјесници српског народа од најстаријег времена до године 1850*, Нови Сад 1852, с. 230; В. Вучковић, *Српска криза у источном питању (1842—1843)*, САН, Београд 1957, с. 6.

²⁷ Попов, *Србија и Русија*, III, с. 13.

родних посланика на Светоилијској скупштини 1840, јер је у берату Михаило именован изборним, а не наследним кнезом. Они су с правом тврдили »да је укиненије ово наслеђства била Вучићева и његови јединомисленика мајсторија, како би књаза Михаила, кад год би хтели отерати могли и Карађорђевића поставити«²⁸.

Укидање наследног кнежевског достојанства имало је далеко-сежне последице у историји Кнежевине Србије у XIX веку. Ни Милан, ни Михаило нису били наследни кнежеви, то није био ни стари кнез Милош у време своје друге владавине. Кнез Михаило није 1860. године дошао на престо по други пут, као наследни кнез већ као изабрани, а Порта га је без оклевања потврдила бератом²⁹. И представник друге династије, који је у међувремену седео на сепском престолу, Александар Карађорђевић, био је ненаследан кнез. Његов пријатељ и саветник Стефан Петровић Книћанин нарочито се залагао да му се, прво на Народној скупштини, а потом и на Порти, обезбеди наследност. Услед тога је настала преписка са Илијом Гарашанином, који је истицао да је наследно право Србија изгубила у протеклим догађајима или како он каже: »у извесним обстојателствима као да (га) никад није ни било«³⁰. Книћанин је тврдио, што је било сасвим тачно, да је Михаило на основу избора и то не од народа већ од Савета, дошао на престо. »Дакле, право наследија за Обреновиће умрло је са Миланом« — стоји у писму Книћанина Гарешанину од 10. септембра 1847. године³¹. Книћанинова делатност у погледу обезбеђења наследности престола Карађорђевићу, није уродила плодом³².

Милошеви синови нашли су се у много неповољнијем положају него њихов отац у време његове прве владавине.

Ово су била разматрања о династијском питању на основу јавно-правних аката датих Кнежевини Србији и кнежевима Милошу, Милану и Михаилу. У току догађаја у лето 1839. године ово питање је решавано у много сложенијим политичким односима. Ти догађаји одвијали су се овако:

Чим је Милан умро, Савет и Намесништво су длучили да је најбоље да на престо доведу другог Милошевог сина, у то време још малолетног Михаила. Савет је знао да кнез Милан због болести неће моћи дуго да живи, па је, у време када је кнез Милош напуш-

²⁸ Новине србске, бр. 33 (22. август 1840).

²⁹ Кнез Милош је у марту 1860. године поставио Порти три захтева; првим јет ражио признавање наследног достојанства у корист његове породице. Она је за живота кнеза Милоша обећала да ће Милана признати за кнеза, али је он, ипак, формално, дошао на престо избором. Г. Јакшић — В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила (први балкански савез)*, Београд 1963, с. 43, 47, 51.

³⁰ *Преписка Илије Гарашанина, књ. I, 1839—1849*, Београд 1950 (сакупио и за штампу средио Г. Јакшић), с. 135. Слично су писали и Павловићеве *Србске народне новине* у бр. 58 (27. VII).

³¹ Даље: »да је Михаило по праву избором на достојанство ступио, то је већ општепознато«, (подв. Р. Љ.) па је стога 1842. године Обреновић пропао као изборни а не наследни кнез. АС, Илија Гарашанин (даље: ИГ), 255.

³² Питање наследства српског престола од 1842. до 1860. односно 1869. године заслужује посебну студију. Ми се у то овде нећемо упуштати.

тао Србију, покушао да наговори Михаила да остане уз болесног брата, али је он понуду одбио³³. На дан смрти кнеза Милана Намесништво је писало и султану и Михаилу. Оно је Михаила обавештавало о смрти кнеза Милана и о томе да су га Намесништво и Савет у име српског народа »признали по правима... за наследног књаза«, уз напомену да остаје у Влашкој док у Србију не стигне султанов берат³⁴. Султана су молили да пренесе берат који су тражили за Милана — на Михаила, »као најближег његовог а књажеског у Србији достоинства«³⁵.

Пошто су добили од капућехаје извесна обавештења о питању наследства, Намесништво и Савет су одлучили да поново пишу Михаилу. Променили су претходну одлуку и тражили су да одмах дође у Србију и да у њој сачека берат. Како на претходно писмо нису добили одговор, одлучили су да му ово упуте преко руског посланика Вашћенка и руског конзулата у Букурешту. Од младог кнеза тражили су да да писмену изјаву у истом консулату, ако »не би воље имао овамо за књаза доћи«, на основу чега би могли даље да се управљају³⁶.

Михаило је одговорио на оба писма веома уздржано и одмерено (сигурно уз савет старог кнеза), и није дао никакву изјаву о свом доласку у Кнежевину ни у руском консулату ни у писму³⁷. Ипак се потписао као „књаз Србски“. Ова неопређеност је збуњивала Намесништво и Савет, па су одлучили да му још једном пишу и упитају га »има ли право намереније доћи у отечество«? Истовремено су одлучили да од руског посланика на Порти, Бутењева, траже савет шта даље да предузимају уколико поново добију неодређен одговор³⁸.

Алекса Симић је предао писмо у руке Михаилу и узалудно је данима очекивао одговор који му је неколико пута обећаван. Са Михаилом није могао да се састане насамом, јер »чувају га«, а и када се сусретао, то је бивало уз нечије присуство и Михаило му је прилазио с неповерењем. На једном састанку са кнезом Милошем речено му је да сина неће да пусти у Србију док од Бутењева не добије одговор, кога је питао за савет да ли сину да дозволи да прихвати престо? Пошто му је Бутењев одговорио да је његову

³³ Према једном Хоџесовом извештају Михаило им је овако одговорио: »Нека Бог поживи мог брата, нека му да добро здравље и сваку добру срећу; али ја нипошто и никад бабу оставити нећу! Споменик СКА XVII, 1892, с. 115. О покушају да се Михаило задржи и код Попова, Србија и Русија, III, с. 405.

³⁴ АС, МИД-V, 1839, VII, 43.

³⁵ Исто. Очигледно је да Намесништво није знало да је берат за Милана већ био издат, али да у Србији још није био приспео. Берат за кнеза Милана затражен је 17. јуна.

³⁶ Исто. Од Михаила су тражили да одреди и дан када мисли да поће у Србију, ако се прихвати престола. Писмо му је упућено 29. јула.

³⁷ Уписму датираном 7. августа стајало је: »Ја ћу посљедоват настојашћему позиву предрагога отечества нашег...«, као и то, да на прво писмо није могао да одговори због болести оца. Исто.

³⁸ Намесништво је послало Михаилу писмо преко А. Симића, који се у то време налазио у Влашкој ради одузимања одличја од кнеза Милоша, да му га у руке преда. Писмо Михаилу датирано је 1. септембра, а Бутењеву 2. септембра 1839. Исто.

жељу, да судбину свога сина »преда у руке Русије«, саопштио двору, то ни стари кнез не може ништа у том погледу да уради док одговор од цара не добије. Михаило без очевог одобрења није хтео ништа конкретно да одговори, »а да би хтео могао би«, писао је А. Симић Намесништву 11. септембра³⁹.

Док су Намесништво и Савет преко А. Симића упорно настојали да од оца одвоје сина и доведу га у Кнежевину, стигао је почком августа Портин одговор. Она је уважила тумачење Намесништва и Савета о преношењу кнежевског достојанства са кнеза Милана на његовог млађег брата, па пошто »нејма препјатствија к возведенију на достојанство књажеско Господара Михаила«, тиме је ово питање правно решено. Од Порте је требало очекивати само још берат на име младог кнеза, онако како је то предвиђао и берат из 1930. године⁴⁰.

Истовремено је у Србију стигао и фермен султана Абдула Мецида којим је потврдио Намесништво. Оно рад није прекидало ни после Миланове смрти, нити је од Савета добило било какво овлашћење да у име новог кнеза може да настави исту делатност. Схватајући то као сасвим нормалну појаву, Намесништво је истакло у прокламацији којом је народ извештавало о смрти кнеза Милана и признавање Михаила за кнеза, да ће државне послове отправљати као и до сада. Од народа је захтевало мир и поштовање власти, а оно ће се уз помоћ Савета, старати о општим народним потребама⁴¹.

Уз ферман, који је прочитан у Београду 5. августа, стигло је и писмо великог везира Хузрев-паше министру иностраних послова Авраму Петронијевићу. Фермен је упућен преко нишког и београдског паше. Посебно је интересантно што је султан, на основу извештаја нишког Мехмед-Васиф паше да су раније изабрани намесници и сада нађени за достојне и способне да управљају пословима Кнежевине Србије, одлучио да их у исто звање потврди »до определија правога књаза«⁴². Намесништво се третира, сасвим нормално, као привремено врховно управно тело састављено од најистакнутијих српских политичара, од ког се захтева добро управљање земљом уз помоћ Савета и других истакнутих старешина. Од намесника се гражи да се нарочито позабаве унутрашњим уређењем земље а да при томе не прекораче права дата Кнежевини од стране султана⁴³.

Велики везир Хузрев-паша, који је редовно намеснике ословљавао са »верни пријатељи«, извештавао је Петронијевића о посла-

³⁹ Исто. У Србији су још средином августа знали да кнез Милош неће да пусти Михаила, »а да он жели колико пре овамо доћи«. Савет Намесништву, 22. август 1839, Исто.

⁴⁰ Намесништво Савету, 12. август 1839, АС, 1839, 500.

⁴¹ Новине србске, бр. 28 (9. јули 1839).

⁴² Као што се види овај ферман још не говори о избору Михаила за кнеза, док се то изричито истиче у писму Хузрев-паше А. Петронијевићу. Вероватно да је њему Порта дала посебну инструкцију о Михаиловом именовану за кнеза коју је он саопштио Петронијевићу. У ферману се говори само о Милановом избору за кнеза, о Михаилу ни речи. Исто, бр. 33 (10. август).

⁴³ И у њему је истакнуто да су намесници »изабрани народом«, што, као што смо изнели, није тачно. Исто.

гом ферману и одлуци Порте да се Михаилу неће чинити сметње за његов избор за кнеза Србије⁴⁴.

Овим актима Намесништву је продужен мандат на неодређено време, тј. до избора новог кнеза и до његовог доласка у Кнежевину. Султановом потврдом положај намесника, а са њима и уставобранитеља, постао је чвршћи и стабилнији.

Кнегиња Љубица и намесник Јеврем су страховали да њихова фамилија не изгуби престо, па су одлучили да наговоре кнеза Милоша да Михаилу дозволи повратак у Србију. На Љубичино писмо кнез Милош је одговорио с предлогом да се састану и поразговарају о насталом проблему наследства⁴⁵. Прихватила је предлог и обавестила Намесништво 12. августа да жели у Видину да се састане са кнезом Милошем и покуша да га убеди да јој допусти да Михаила доведе у Србију. Намесништво јој је одредило за пратиоца саветника Антонија Протића, који је имао да надзире кнегињин рад. Пошто се у кнегињин одлазак подозревало, дозвољено јој је да се са супругом састане, не у Видину, већ у близини Кладова, на влашкој страни⁴⁶.

О путовању кнегиње Љубице до Влашке сачувала су нам се два супротна податка. Помоћник начелника пожаревачког округа јавио је министру унутрашњих послова да је кнегиња у Голупцу проклињала све чиновнике и старешине који су јој протерали господара⁴⁷. У другом извештају стоји да се она тужила на Милоша што јој је одвео сина⁴⁸.

Из Кладова кнегиња је писала кнезу и позвала на га на разговор. Кнез јој је одговорио, али је посета изостала⁴⁹. Састали су се на кнежевом имању у Херешту 20. септембра. Кнез Милош је издегавао разговор о наследству, а и кнегиња се колебала и није могла да се одлучи да Михаила затражи и доведе га у Србију. А. Симићу је рекла да сина није тражила јер није хтела да вређа кнеза, а није га затражила ни стога што незна куда иначе да га води, пошто у Србији нема јединства, »нити сви желе њега за књаза, него једни њега, други Карађорђева сина а трећи зета императора Николаја«⁵⁰. Питање је да ли би га кнез пустио и када би га поискала,

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Писмо кнеза Милоша кнегиња Љубица је добила 11. августа. АК, ДС, 1839, 506.

⁴⁶ Исто; Савет Намесништву, 13. август 1839, АС, МИД-V, 1839, VII, 43. Н. Попов и други, који су његово дело користили, тврде да се Љубица упутила у Влашку пошто је састављена »уставотолкователна комисија«, која је тајно радила за Карађорђевића и пошто је Александар прешао у Србију, што није тачно. Србија и Русија, III, с. 13.

⁴⁷ АС, МИД-V, 1839, VII, 43. Извештај је накнадно послат и носи датум 21. октобар 1839.

⁴⁸ Начелник округа крајинског министру унутрашњих послова, 11. октобар 1839. Исто. Из извештаја се види да је кнегиња викала само на кнеза Милоша и уз пуг непрестано кукала.

⁴⁹ А. Симић Намесништву, 11. септембар 1839, Исто.

⁵⁰ Исто. Даље је говорила да се плаши »да се из ови партија непороди и буна, па после да ми страда и дете и народ, а нисам рада да и народ чрез њега или чрез нас страда«.

јер је решио да уз Михаила задржи при себи и кнегињу⁵¹. Објашњење оваквом његовом ставу налазимо у кнежевим изјавама у којима је потпуно обелоданио своје намере. Наиме, он је свуда говорио, да због раздора у Намесништву и Савету очекује да у Србији завлада анархија, која ће принудити врховну управу у земљи да га поново позове на престо⁵².

О чему су касније кнез и кнегиња разговарали није нам познато. Знамо, само, да су упорно избегавали да дају Намесништву одговор о Михаиловом повратку. Кнез Милош се чврсто надао повољном одговору из Петрограда, док су у то и А. Симић и уставобранитељи сумњали⁵³.

Уставобранитељским првацима било је јасно да кнез Милош не жели да пусти сина у Србију, јер се надао да тиме ове принуди да га позову на престо и да ће дворови, којима се он жалио доласком у Влашку, то прихватити. Зато су настојали на други начин да старог кнеза приморају да сину не ускраћује кнежевски престо.

Један од намесника, Тома Вучић—Перишић, писао је 7. августа једном турском високом чиновнику, да на Порти подржи извесне уставобранитељске захтеве. Паша, коме име нисмо могли да утврдимо, обрадовао се писму и обећао је подршку. Јован Штекер, «искрени пријатељ» уставобранитеља, бивши лекар у Кнежевини, који је ово писмо читао паши, а потом са још неколико «великаша» држао «потајни разговор о садашњем стању Србије», извештавао је уставобранитеље о свему што се збивало у Цариграду а односило на Србију. Паша му је рекао да кнез Милош неће никако пустити Михаила, јер је од Порте поново тражио да га врати на престо уз обећање награде од 100.000 дуката! Порта је предлог кнеза Милоша одбила, па се он обратио «европејским дворовима». Паша се уплашио да они не подрже кнеза Милоша, при чему би Порта, намамљена још и дукатима, могла лако да му врати кнежевско достојанство. Паша је предложио да се «кнежеско достојанство од Милошеве фамилије сасвим одузме», чиме би се онемогућила идеја изгнаног кнеза. Ово би се лако постигло на Порти, где би их он свесрдно помагао, а то би их коштало 60.000 дуката. Претходно би морали да сазову Народну скупштину и једног уставобранитељског првака да изабере за кнеза, којег би Порта, уз предлог и поклон, без сумње, потврдила. Ако се са овим предлогом саглашавају, нека одмах јаве, да би паша отпочео рад у њихову корист. То је био пашин савет. Штекер је предлагао ово. Треба замолити Вашћенка да Вучићу «предуготови» пут у Русију и подржи га на руском двору да кнеза Милоша што је могуће више од границе удаље (они могу њега и у Сибир да отерају), јер док се он налази у Влашкој, Србија не може бити мирна. Вучић би у Петрограду могао да издејствује да се кнезу Милошу «заповеди да сина даде, у ком случају не треба вам ништа плаћати»⁵⁴.

⁵¹ По мишљењу А. Симића «и она је к тому склона». Исто.

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Штекер Вучићу, 6. септембар 1839, Цариград, АС, ПО. LXX, 117. Штекер је на крају поименце поздравио најистакнутије уставобранитеље

Одмах после овог писма и извештаја капућехаје Јована Антића о начину како ваља поступити »по предмету позиванија књажевића Мијаила«, а према »изјасненијама г. посланика Бутењева«, упућене су у Влашку А. Симићу и А. Протићу нове инструкције⁵⁵. Није потребно више да врши притисак на кнеза Милоша да пусти Михаила у Србију, нека их оставе на миру, а само у случају да кнежевић сам изрази жељу за повратком да га као народни изасланици допрате у Кнежевину⁵⁶.

X X X

Син вожда Карађорђа Петровића, Александар, живео је у Бесарабији све до 1831. године; тада је кнез Милош издејствовао од руског двора дозволу за повратак свих избеглица првог српског устанка⁵⁷. Кнез Милош је у то време писао и Јелени, Карађорђевој супрузи, али она се није тада са породицом вратила у Србију, већ се задражала у Краљеву у Влашкој на кнежевом спахилуку, где су доживели већу похару (1832) и живели бедно од »ситне трговине«. Напуштањем Бесарабије изгубили су »уживање« које су од руског цара добијали⁵⁸.

Када су Карађорђевићи стигли у Влашку, кнез Милош се предомислио и није им дозволио улазак у Србију⁵⁹. А када је напустио

Да се ради о озбиљној личности која има везе са Русима, говори податак из писма, да исти редовно одржава дописивање са Вашћенковом супругом. У писму Штекер пише да капућехаја Ј. Антић зна за Милошеве махинације на Порти. Овај податак потврђују и други извори. АС, ДС, 1839, 500. Ј. Штекер је пре одласка у Цариград неколико година радио као лекар у Београду. Може се претпоставити да је исти посао обављао и у Цариграду, вероватно код истог паше. АС, ДС, 1839, 500.

⁵⁵ Извештај Ј. Антића није сачуван, већ само кратак садржај у акту Намесништва Савету од 13. септембра 1839. О овоме је и Бутењев писао Вашченку, а овај Намесништву. АС, ДС, 1839, 500.

⁵⁶ »... а кнежевића Михаила оставите на миру и не иштите више од њега да вам отговори ни црно ни бело«. Намесништво А. Симићу и А. Протићу, 13. септембар 1839; Симић Намесништву, 28. септембар 1839, АС, МИД-V, 1839, VII, 43. А. Симић је писао 11. септембра 1839. и ово Намесништву: »Међутим, ако кнегиња дође амо и неким начином узме Михаил-Бега од оца његовог, чему се нимало не надам, то молим да ме високославно намесничество најскорије извести, оћемо ли ја и г. Анта Протић примити господара Михаила као депутати народњи и довести га тамо по првом наставленију или не? Јербо може намесничество писати Порти и г. Бутењеву по овом мом извештају за избор новог кнеза (подв. Р. Љ.), а ми опет одуд довести Михаил-Бега, па ће се начинити сметња, зато и на тај начин молим за скоро наставленије«. Исто.

⁵⁷ А. Петронијевић М. Петровићу, 27. август 1839, АС, ПО, LXIX, 9. Право на повратак давао им је и хатишериф из 1830. године.

⁵⁸ Исто; АС, ИГ, 1842, 84; Кнежева канцеларија (даље: КК), XV, 1113.

⁵⁹ Петровић, Финансија, I, 396—402. Милош је Писао Александру 12. септембра 1831. да ће имати проблема са Портом и због других старешина првог устанка који су већ ушли у Србију, па је тиме правдао себе што његовој фамилији не може да дозволи повратак. Узалудна су била и сва каснија Александрова мољења за повратак. Кнез Милош је само послао известу новчану помоћ његовој и А. Пљакића фамилији. Пљакића, наводно, није хтео да пусти због »његовог блебетања«.

Кнежевину 1839. године изашла је Јелена пред њега »и почела клети га и укоравати за неправду коју јој је учинио«⁶⁰.

Кнез Милош је још 1835. године одредио пензију Карађорђевој фамилији из своје касе, али она јој за његове владавине није исплаћивана⁶¹. Пред сам кнежев пад питање исплаћивања пензије покренуто је захваљујући томе, што је кнез Милош одлучио да се она за протекле четири године исплати из народне касе. Одмах после пада кнеза Милоша Савет је предложио Намесништву да се »своим путем« изда пензија Карађорђевићима, како би могли нормално да се издражавају⁶².

Поред изјаве кнеза Милоша да може слободно да пређе у Србију, што и Петронијевић истиче у једном писму⁶³, постоји и други, политички разлог, преласка Карађорђевића у Кнежевину. Александар је позван од Вучића, али не знамо тачно када. Он се са фамилијом појавио у Изворској Скели око 1. септембра. Његова појава узнемирила је Савет, који је одлучио да му се »лепим начином јави« да никако у Србију не прелази. Одлучио је и то, да се Карађорђевићима одмах пошаље 500 талира »ради уживленија«. Али, док је ова одлука доношена, начелник крајинског округа М. Петровић, подржан од Вучића, дозволио му је да се са фамилијом настани у Неготину. Савет је, подржан Вашићком, протествовао код Намесништва због начелниковог самовољног поступка. Тражио је да се нареди да се Александар са фамилијом врати у Влашку, осим Јелене којој се дозвољава, због старости, да пређе у Београд код ћерке. Прилике у Србији не дозвољавају Александру да се у њој задржава све док се Михаило не потврди за кнеза. Нису помогла ни Александрова писма Савету и Намесништву да се дозволи, поред Јелене, и осталој фамилији да остане у Србији, а да је само он напусти до потврђења Михаила за кнеза⁶⁴.

Вучић је преко М. Петровића умиривао и храбрио Александра. Он је писао начелнику и слао писмо за Александра с напоменом »да она прва писма равно као и повод, због ког је фамилија покојног господара Ђорђа у Србију прешла, у тајности сахраните и писма речена подерете«. Начелнику је писао и то да Александра поздрави и да му се извини »што смо морали јоште политизирајући се, пристати на то да се у Влашку врати«⁶⁵.

Ево због чега су Вучић и уставобранитељи морали да »политизирају«. Некако у то време састао се кнез Милош са Хусеин-пашом у Видину. Потом је видински паша писао Намесништву да дозволи повратак и Милошу, као што је дозволио Александру. Стога

⁶⁰ АС, ПО, LXIX, 9. Он јој се правдао да није крив већ они »кои су и њега отерали«, и да, сада, слободно може у Србију да пређе.

⁶¹ Пензија је годишње износила 500 талира. АС, МИД-V, 1839, II, 67; М. Петровић, *Финансије I*, с. 396. Он погрешно наводи да је исплаћивана.

⁶² АС, МИД-V, 1839, II, 67.

⁶³ А. Петронијевић М. Петровићу, 6. септембар 1839, Исто.

⁶⁴ А. Карађорђевић Намесништву, 14. октобар 1839, Исто.

⁶⁵ Даље: »да нико не би знао да су преко вас ишла«. Вучић М. Петровићу, 7. септембар 1839, АС, ПО, LXIX, 10.

су уставобранитељи сматрали да је боље отказати гостопримство вождовом сину, него ли допустити Милошу да се врати у Србију⁶⁶.

У погледу доласка Александра Карађорђевића у Србију нису сви били јединствени, а да не говоримо о обреновићевцима, који су његов долазак сматрали као издају династије. Један део саветника био је против његовог доласка, као и један намесник (Јеврем Обреновић). Петронијевић се званично држао веома резервисано, док је уз Вучића потајно свим силама радио за уставобранитељског кандидата⁶⁷.

Александар се у Неготину и поред свих наваљивања дуго задржао, што је веома забринуло Савет и Обреновиће. На друго Вашингтово негодовање Савет је по трећи пут писао 20. септембра начелнику М. Петровићу да Александра уклони из земље, ако не жели да буде узет на одговор⁶⁸. Александар је сада био принуђен да напусти Србију. Из Неготина је отишао 21. септембра сам у Видин⁶⁹.

Чим је Михаило потврђен за кнеза, обратио се из Видина Савету и затражио дозволу за повратак. Сада је имао и препоруку видинског паше да му се дозволи улазак у Кнежевину и да одговарајућа служба⁷⁰. Савет је и сада био неумољив, тражио је од Александра да се у Видину задржи све док Михаило у Србију не дође, па тек да се врати уз услов да томе Порта не буде противна⁷¹. Даље, знамо, према сачуваним подацима, да је Александар прешао у Србију крајем октобра не обазирјући се на одлуку Савета⁷².

Александар је добио службу у априлу 1840. године у главном штабу гарнизонске војске, а Јелена пензију у марту исте године у висини од 1500 талира годишње⁷³.

Већина уставобранитељских првака, са Вучићем на челу, били су за Александров долазак у Србију. Додуше, обреновићевци су се оштро успротивили у Савету и то је успорило његов долазак. За Александра се радило тајно, док се за Михаила наступало јавно. Да су уставобранитељи њега желели да доведу на престо и да су у том циљу радили — нема сумње. Стога је Вучић писао М. Петровићу: »Ствар је намештена веће, како ваља; него се јошт мало

⁶⁶ Н. Попов, *Србија и Русија*, III, с. 20.

⁶⁷ Протић је у »Историческом описанију« писао да је »г. Петронијевић и преписку са неким својим у Цариграду пријатељима водио и то је већ познато...« да се Александар доведе за кнеза. О овоме и код Попова, *Србија и Русија*, III, с. 30.

⁶⁸ А. Петронијевић М. Петровићу, 20. септембар 1839, АС, ПО, LXIX, 11.

⁶⁹ АС, МИД-V, 1839, V, 50. Фамилија је остала у Неготину.

⁷⁰ Хусеин-паша А. Петронијевићу б. д., АС, ДС, 1839, 565. Александар је писао и Намесништву 3. октобра 1839.

⁷¹ Савет Министарству, 9. октобар 1839, АС, МИД-V, 1839, II, 67.

⁷² Исто; МИД-V, 1839, V, 50. Савет је уважио интервенцију Хусеин-паше па је предложио Намесништву 28. новембра да се »Александру да сходна служба чим кнез у Србију приспе, а дотле да се »а конто« фамилији Карађорђевој изда пензија«.

⁷³ АС, МИД-V, 1840, I, 49; Министарство финансија—казначејство, (даље: МФ-К), 1840, 320; ДС, 1840, 116, 256. М. Петровић, погрешно наводи да је Александар са фамилијом прешао у Србију у лето 1840. године. *Финансије I*, с. 401.

претрпити морамо⁷⁴. Активније су у његову корист радили од када су били убеђени да кнез Милош не жели да пусти Мехайла. Плашили су се да стари кнез не издејствује код дворова повратак, па су настојали што пре, ако већ Мехайла не могу да добију, да Карађорђевог сина уздигну на престо. У том циљу послужили су се радом »уставотолкователне комисије«, да и народ припреме за тај чин⁷⁵.

У време кад су уставобранитељи најјаче пропагирани у корист Александра преко комисије за тумачење Устава, стигао је од А. Симића извештај да је Порта одлучила да потврди Мехайла за кнеза Србије. Од Титова и кнеза Гике сазнао је да ће му и берат издати пре његовог доласка у Србију⁷⁶. Тиме је питање престола решено у корист Мехайла. Требало је сачекати султанов берат и одлуку да може да крене у Кнежевину и ступи на престо. До средине октобра није се са сигурношћу знало када треба нови кнез да крене и којим путем. Тада је стигао званичан извештај од Порте да је Мехайло потврђен за кнеза и жеља султана да му нови кнез учини подворење. Берат је кнез Мехайло примио 21. октобра⁷⁷.

3. Прва година изгнанства кнеза Милоша

Кнез Милош је са сином Мехайлом стигао у Букурешт 23. јуна. Влашки кнез Гика и остали високи чиновници приредили су леп дочек изгнаном кнезу и његовом сину. Честе посете и гозбе уз посебно припремана јела и најлуксузнија тадашња пића, говоре о добром и пријатељском односу два кнеза, који је остао непомућен за све време боравка кнеза Милоша у Влашкој. Кнез Милош се настанио у Херешту на свом огромном и, како је сам говорио, прекрасном спахилуку, док је у Букурешт одлазио само по потреби⁷⁸. У том лепом крају, где су му влашке старешине па и страни конзули, чинили честе посете, нити је стари кнез мировао, нити су му то допуштале уставобранитељи.

Кнез Милош је успео да напусти Кнежевину са свим одликовањима која је добио од султана и српског народа као кнез Србије. Чим је Намесништву стигло писмо великог везира Хузрев-паше, у коме му је налагао да од бившег кнеза одузме сва одличја,

⁷⁴ АС, ПО, LXIX, 10.

⁷⁵ О раду ове комисије опширније у нашем прилогу: **О раду комисије за тумачење Устава из 1838. године**, Историјски часопис XXVII, 1980, 125—139.

⁷⁶ А. Симић Намесништву, 28. септембар 1839, АС, МИД-V, VII, 43. Бутењев је о овоме писао Титову и Вашњенку, па А. Симић предпоставља да је Вашњенко то саопштио Намесништву. После ове вести кнез Гика се према Симићу »почео благонаклоније показивати«. Од Намесништва је затражио нове инструкције.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Мехайло Обреновић кнегињи Љубици, 24. јуни 1839, Букурешт, АС, ПО, LXX, 56; кнез Милош кнегињи Љубици, 28. јуни и 3. јули 1839, ПО, LXX, 57, 59. Имање у Херешту простирало се на територији која се може упоредити са пределом који се просторије између Пожаревца, Дунава и Млаве.

оно је са Саветом одлучило да, тога ради, у Влашку упути министра финансије Алексу Симића⁷⁹. О Портином захтеву Наместиштво је одмах обавестило влашког кнеза Гику и кнеза Милоша и замолило их да без икаквих сметњи омогуће А. Симићу да спроведе везирову жељу⁸⁰. Средином августа намесници су саставили план А. Симићу у 10 тачака у коме су му детаљно изложили задатке које је требало да оствари у Влашкој. Од кнеза Милоша је имао да прими нишан-ифтихар, портрет султана Махмуда II, херванију (огртач) и сабљу, поклоне које је добио од Махмуда II. Намесници су одлучили да од бившег кнеза одузму и скупоцену сабљу коју му је спрски народ поклонио у време доношења Сретењског устава. Ова одузимања тумачили су тиме што су она дата »кнџу србском, а не на лице Милоша Обреновића«. А. Симић је, такође, требало да реформише српску агенцију у Букурешту, да извиди спор Јована Германа и Мише Анастасијевића са кнезом Милошем, да у Видину с Хусеин-пашом реши питање поновног отварања српске канцеларије и да испита ко и какве сметње чини српским трговцима сољу у Подунављу⁸¹.

Настојања А. Симића да спроведе добијена упутства била су потпуно неуспешна. Он није био у стању да натера кнеза Милоша да му изручи ордење, а ни кнез Гика, не само да ништа у том погледу није предузимао, већ је и штитио свог пријатеља. Кнез Милош се због свега овога жалио Бутењеву и Порти, с образложењем да је »кавалерије« добио од султана а не од великог везира⁸². Упорно настојање намесника да Милоша и на овај начин понизе завршило се тиме, што је Порта пристала да Михаила потврди за кнеза и одлучила да Милоша, што се тиче ордења, остави на миру. Султан је стога позвао Михаила у Цариград да га потврди и да га обдари новим царским знацима⁸³.

Влашке власти су, на предлог кнеза Милоша, задржали Јована Германа и Мишу Анастасијевића да им суде, првом због наплате дуга кнезу Милошу иако време за отплату још није дошло, а другом због неких рачуна о издацима при куповини куће барона Мајтана у Бечу. Уставобранитељи нису могли никако да се помире са тиме да српским грађанима, због њихових међусобних неспоразума, суди влашки уместо српског суда. Сматрали су да те треба то да допусте, јер се »тиме губи достојно почитаније и важност права независности унутрењем правленију«, како је то регулисано хати-шерифима. Сва настојања била су узалудна. Уз сагласност Бутењева

⁷⁹ Хузрев-паша Намесништву (без датума, стигло 12. августа 1839), АС, ДС, 1839, 270; МИД-V, 1839, VI, 12.

⁸⁰ Намесништво Александру Гици, 14. август 1839 (концепт); Намесништво кнезу Милошу, 14. август 1839 (концепт), АС, МИД-V, 1839, VI, 12.

⁸¹ Намесништво А. Симићу, 15. август 1839, Исто. Намесништво је писало и капућехаји Ј. Антићу да и он настоји да Порта пише кнезу Гици да »ако не би књаз Милош тео дати од себе речено отличје, таква од њега одузме и господину Алекси преда их«. Исто.

⁸² Кнез Милош прича о себи, Споменик СКА, XXI, 1893 (за штампу припремио М. Ђ. Милићевић), с. 25.

⁸³ Новине србске, бр. 44 (19. октобар 1839); А. Симић Намесништву, 26. децембар 1839, Цариград, АС, МИД-V, 1839, VI, 12.

и Решид-паше, министра иностраних послова, дотле је спор догурао, именованим је суђено у Букурешту⁸⁴.

Књажеско-српска агенција у Букурешту основана је 1835/6. године и била је директно потчињена кнезу Милошу, па му је покорност одавала и после абдикације. А. Симић није могао ништа да уради како би је изузео из кнежеве надлежности, јер му је кнез Гика изјавио да је »само за љубав књаза Милоша припознаје⁸⁵. Све до 1841. године она је остала ван утицаја српске владе.

Уставобранитељи су се потрудили да убаце своје људе у малобројан Милошев табор, и они су их редовно извештавали о свим његовим покретима и акцијама. Његов секретар Станковић, коме је плаћао 50 дуката годишње, редовно га је шпијунирао Намесништву⁸⁶. Поред Јакова Живановића, кнеза је опомињала и кнегиња Љубица у једном писму на »ласкателне и притворне људе⁸⁷. Али и кнез Милош је имао своје људе који су му јављали о свему што се збивало у Србији.

Док је Михаило био уз њега, он се надао да ће успети да се врати у Србију. Заузет тим послом, кнез се још увек чврсто држао. Ускоро је морао да се одвоји од сина, па су за старог кнеза, усамљеног и одвојеног од породице, наишла тешка времена. »Ја сам благодареније Богу совршено здрав, но заиста прежалостан и тужан, писао је кнез кнегињи, јер ми нема више оног предмета у околини мојој, кој ме је свагда забављао и утеха моја био. Ја сад тужно гледам пределе оне, по којима је сладки мој син Мијајло ходао, шетам се по авлији сад сам, по којој сам с Вама и с њим ходао, идем у башчу, у којој сам га сваку скоро вече из лова долазећег, очекивао, но све бађава, нема сладок јединца мог, срце ми моје за њим пуца и јеца, сузе саме низ образ лију, и тако проводим у овој самоћи дане старости моје⁸⁸. Али, ни здравље га није дуго послужило, оболео је од очију па је морао да потражи савет лекара. Писмо које је добио од Михаила и Љубице 1. октобра 1839. »силно је ублажило« његово унутрашње неспокојство⁸⁹. Следеће писмо очекивао је скоро три месеца, а када га је добио, одлучио је да сачека још одговор Решид-паше па да пређе у Аустрију ради лечења, »јер су моје очи тако намрачене, да сваки дан све горе и горе бивају⁹⁰.

Прве дане у Букурешту кнез Милош је провео у припремању жалби које је упутио дворовима, у којима је »цело теченије збитија

⁸⁴ Иако је о овом спору сачувано доста грађе, није нам позната пресуда. АС, МИД-V, 1839, VI, 12.

⁸⁵ А. Симић А. Петронијевићу, 28. септембар 1839, Букурешт. Кнез Гика се нешто касније показао блажим, и тада је А. Симићу изјавио да Кнежевина може у Букурешту да има свог агента од онда када буде добила кнеза. А. Симић Ј. Антићу, 3. октобар 1839, Букурешт, АС, МИД-I, 1839, I, 19.

⁸⁶ Н. Попов, *Србија и Русија*, III, с. 14, 27.

⁸⁷ Писмо од 17. јула 1839, АС, ПА LXX, 58.

⁸⁸ Писмо од 15. новембра 1839, Херешт, АС, ПО, LXX, 63.

⁸⁹ АС, ПО, LXX, 64. Он је њима писао 10. децембра: »пишите ми често«. Исто.

⁹⁰ АС, ПО, XL, 26. Те године (1840) није напустио Влашку.

мог описано и премилостивим царевима на размотреније поднесе-
но⁹¹. У представи руском цару жалио се на Петронијевића и Ваш-
ћенка да су од њега на превару и силу изнудили оставку, и да га
је Савет у Влашку послао на заточење и под јаком стражом⁹². Руси
су се од тада показивали наклоњенији према изгнаном кнезу. Из
Петрогдана је Титову, руском агенту у Букурешту, стигао налог да
Милошу »у свему на руци буде«⁹³.

Раније смо изнели шта је Штекер јавио намесницима о Мило-
шевој акцији на Порти. У време одласка кнеза Михаила у Цари-
град, почетком новембра, он је упутио једну ноту Решид-паши у
којој га је, између осталог, молио и за промену Устава из 1838. Љут
на уставобранитеље, што су га у **Новинама србским** назвали издај-
ником, нарушиоцем Устава итд., тражио је од свог секретара да у
ноти затражи од именованог паше да изради да се оформи једна
непристрасна комисија која би о његовом трошку испитала његов
случај. Када му је секретар Станковић споменуо да би Порта, мож-
да, за члана комисије именовала бившег београдског пашу Јусуфа,
наредио му је да то не уписује у ноту⁹⁴. То је била његова друга
представка Порти.

Још док су Михаило и Љубица боравили у Цариграду он је
живо очекивао одговор од Решид-паше, »па било бело, било црно«⁹⁵.
Дуго очекивани Никола Папамина стигао је у Херешт тек у мају
1840. и донео му »давно пожеланиј ферман к вознамереном путе-
шствију, а у исто време и писма честити паша Блистателне Порте,
која су пријатељски израженија преиспуњена«⁹⁶. Кенз Милош се
спремао да путује у Петроград, па је од Љубице тражио да му
пошаље најбоље бисере и бројанице које је намеравао да подари
руском цару »који ме је под крила своја примио«⁹⁷. Ипак, он није
отпутовао у Петроград, не зна се из којих разлога. Ту своју намеру
он је остварио тек у зиму 1848. године.

Кнезу Милошу није много помогао закулисни рад на Порти.

⁹¹ Кнез Милош кнегињи Љубици, 30. јун 1839, АС, ПО, LXX, 58. **Сербске народне новине** су у бр. 56 (20. јули 1839) изразиле бојазан да се Милош неће оставити политике, као што је обећао при одласку из Србије, и да то забрињава уставобранитеље.

⁹² »Ја сам принуђен био одрећи се од кнежеског достоинства само за то да бих избегао спреману ми смрт, за коју су се заклели један друге неки чланови савета књажевства србског«. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 15. **Сербске народне новине** бележе у бр. 54 (7. август) да је кнез Милош 27. јуна упутио представку и Порти и Русији.

⁹³ Кнез Милош кнегињи Љубици, 15. новембар 1839, Херешт, АС, ПО, LXX, 63. Даље је писао, да се због те благонаклоности »и Ви и Мијаило, као и ја(...) радовати можете«.

⁹⁴ Н. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 28/9. **Сербске народне новине** у бр. 63 (13. август) бележе, да је у њој тврдио да се он одрекао власти у корист кнеза Милана »и да су по смрти онога сва његова права на ново се повратила«.

⁹⁵ Кнез Милош кнегињи Љубици, 6. март 1840, Херешт, АС, ПО, XX, 26. Писмо је кнегиња Љубица примила у Београду.

⁹⁶ Исти истој, 17. мај 1840, Херешт, АС, ПО, LXX, 123. О каквом се ферману ради и каквог је садржаја, не знамо. Вероватно је реч о пасошу.

Србске народне новине су писале да је Милош смрћу Махмуда П изгубио, можда, једину потпору на двору⁹⁷.

Милош је на два начина покушавао да себи обезбеди повратак у Србију. Прво је покушао дипломатским путем и он се показао неуспешним и поред свих представки и »пешкеша« обећаваних турским великодостојницима. Стога је и тактизирао са Михаилом, али ни у томе није имао успеха. Вољи дворова морао се приклонити. Други начин није захтевао дипломатску игру већ новац и поуздане људе. Стари кнез је првог имао довољно док је у другој делимично оскудевао. С друге стране, он је имао у уставобранитељима достојног противника, који су на њега будним оком мотрили од оног тренутка кад се отиснуо низ Дунав. Прво су у његов табор убацили своје људе на основу чијих извештаја су знали за сваку његову намеру, па су дуж границе према Влашкој предузели све превентивне мере и веома успешно заустављали сваку његову акцију све до Михаиловог доласка у Србију.

На сам дан Милошевог одласка из Србије приспео је у Митровицу Јаков Живановић, »познати бунтовник«, кога су непрестано виђали како »са тамошњим обрштером и прочом господом тумара«⁹⁸. Подозрење српске владе било је сасвим разумљиво, јер је овај дугогодишњи Милошев чиновник и даље остао веран своме, сада већ бившем кнезу. Нешто касније он се у Земуну састао са енглеским конзулом Хоџесом, који му је дао низ савета о томе како кнез треба да се држи у изгнанству (»књазу треба мудрост, ћутање и сталан карактер«) и које мере да предузима. Сазнао је да је кнез писао Порти да се он одрекао престола само у корист Милана и да то одрицање после синовљеве смрти више не вреди, мисли да је ту погрешно, и предлаже да се држи једног, тј. да је кнез био принуђен да се одрекне престола¹⁰⁰. Интересантно је Хоџесово питање упућено Живановићу о томе да ли су Михаилови ставови према Милошу искрени; на то му је овај одговорио потврдно. Да би обезбедио Живановићу преписку са изгнаним кнезом, Хоџес му је средио да може слободно да пише кнезу Милошу преко енглеских курира и њиховог букурешког конзулата¹⁰¹.

Док је кнез Милош издржавао карантински период, упутили су намесници начелника поречко-речног среза Д. Новаковића да мотри на кнеза и његове пратиоце. Из његовог извештаја види се да су са старим кнежевим привржеником Јованчом Спасићем »капетан Ђорђе, Крачун и Антоније непрестално тајне разговоре води-

⁹⁷ Исти истој, 20. децембар 1840, Букурешт, Исто.

⁹⁸ Бр. 63 (18. август 1839).

⁹⁹ Начелник округа шабачког министра унутрашњих послова, 15. јуни 1839, МИД-I, 1839, II, 12. Одмах је Министарство унутрашњих дела издало налог истом начелнику да пази како не би неко из Србије ступио са истим у контакт.

¹⁰⁰ Види напомену бр. 94.

¹⁰¹ Хоџес је преко Живановића убеђивао кнеза Милоша да ствар још није потпуно изгубљена и да је Аустрија у овом случају на страни Енглеске. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 13.

ли¹⁰². Ускоро је Намесништву стигао извештај да Милошеви момци с неким писмима покушавају потајно да пређу границу, и да су извесним аласима обећали да дају 100 дуката ако их пребаце у Србију¹⁰³. Ни Милошеве присталице у Србији нису мировале. Једна група богослова, при повратку из Београда својим кућама, пронела је у Болечу лажну вест да су се Милош и Михаило вратили у Београд. Одмах су ухапшени и после краћег испитивања тројица су задржана у затвору, а тројица су отпуштени¹⁰⁴. Сеиз Јанићија Ђурића, Грујица, говорио је у Грузи да је бивши кнез кренуо из Влашке у Србију са 300 катана и 250 пешака¹⁰⁵. Ово се збило средином јула, од тад па до краја септембра немамо никаквим података о Милошевим акцијама на граници и у земљи, вероватно стога што је био заузет око признавања Михаила за кнеза и његова одласка у Србију. У то време упућен је један захтев са 125 потписа Порти да Милоша врати на кнежевско достојанство. Узнемирени намесници одмах су интервенисали на Порти и код нишког паше с приличним уверљивим доказима, да се не ради о Србима, већ Бугарима који живе поред српске границе. Милош је ову акцију спровео преко сина нишког паше Јусуф-бега, иначе трговца¹⁰⁶.

Када је у Београд стигао извештај да ће кнез Милош прећи из Херешта у Видин да би с тамошњим пашом обавио неке разговоре, одмах су окружна начелства, која су у непосредној близини овог града, опоменута на предострожност¹⁰⁷. У то време, док је кнез Михаило био на путу за Цариград, Намесништво је добило извештај да је кнез Милош пао у крајње очајање и да је Михаила »јако омрзо«, пошто му дворови не дозвољавају повратак у Србију. Зато је упозоравало иста начелства да је кнез Милош у стању »жртвовати и сам живот свој, само да би се у Србију повратио«¹⁰⁸.

Власти су пазиле не само на Милошеве људе, већ и на сву преписку која је из Влашке долазила у Србију. Сва сумњива писма су отворана и упућивана са границе у Београд највишим властима. Тако су у руке уставобранитеља допрла нека Милошева писма, а још више оних која су њему упућена¹⁰⁹.

¹⁰² Д. Новаковић Ђ. Протићу, 19. јули 1839, АС, МУД-П, 1839, IV, 96. Неколико дана касније јављао је начелник округа крајинског М. Петровић Ђ. Протићу да је исти начелник сумњив и да је дуго био са Ј. Спасићем, Исто.

¹⁰³ Стога је министар унутрашњих послова издао налог свим пограничним окрузима да на ове момке будно мотре. АС, МУД-П, 1839, V, 27.

¹⁰⁴ АС, МУД-П, 1839, IV, 43.

¹⁰⁵ Исто, III, 52.

¹⁰⁶ Министарство иностраних дела начелнику округа алексиначког, 12. октобар 1839, АС, МИД-I, 1839, II, 127; А. Симић Ј. Антићу, б.д., Исто, I—19.

¹⁰⁷ Министарство иностраних дела начелнику округа крајинског, 6. новембар 1839, АС, МИД-I, 1839, II, 127. А. Симић је јављао 30. октобра 1839. Намесништву да су код кнеза стигла четири лица и да су га уверавали »да Срби опет желе њега за књаза«. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 19.

¹⁰⁸ АС, МИД-I, 1839, II, 127.

¹⁰⁹ АС, МИД-V, 1839, V. Начелник крајинског округа писао је министру унутрашњих послова са извештајем од 13. новембра 1839. године 19 таквих писама. АС, МИД-I, 1839, II, 34. Никола Луњевица, у једном од

Како се Михаилов боравак у Цариграду ближио крају, тако је и стари кнез био нестрпљивији и агилнији. У фебруару 1840. упутио је у Србију Јованчу Спасића, Милисава Тадића (једног од најистакнутијих учесника у Јовановој буни) и Здравка Спалајковића »да писма нека возмутителна утуре у народ«¹¹⁰. Једна мање позната личност, Миша Анђелковић, бивши Милошев скеледија, још више је узнемирио српске власти. У Београду је стигла поуздана вест из Милошеве околине да он носи кнежева писма за неке истакнуте личности у Кнежевини. Наређено је пограничним властима да га, чим се појави, до голе коже претресу, »сва писма и хартије от њега одузму и њега под стражом овамо доведу«¹¹¹.

Милош је крајем истог месеца покушао да убаци Стевана Спасића из Смедерева (сина Јованче Спасића), Вула Марковића и Стевана Ђорђевића из Крагујевца, опет с бунтовним писмима. За њихову акцију знало се у Србији још док су у Оршави издржавали карантин. Намесник и министар иностраних послова А. Петронијевић је 28. II 1840. известио аустријски конзулат у Београду о овој акцији, с напоменом да поседује писма једног аустријског чиновника из панчевачког контумаца упућено кнезу Милошу, у коме му он нуди услуге¹¹². Именовани су носили кнежева писма Милутину Жабарцу и Јовану Мићићу. Аустријске власти су Стевана Ј. Спасића ухапсиле у Панчеву, о чему је Атанацковић известио српску владу 27. марта 1840.¹¹³ Српским властима успели су да умакну Јован Вуковић, Стеван Марковић и Михајло Шишмановић, за којима је издата потерница у крагујевачком и рудничком округу¹¹⁴.

Милош, као што видимо, није успео да убаци у Србију два своја најистакнутија човека Јованчу Спасића и Милисава Тадића, али је зато протурио поред низа писама и неколико својих људи, чија се делатност у Кнежевини одмах осетила. За свој рад придобио је сина нишког паше, неке аустријске чиновнике са српско-аустриј-

тих ухаћених писама (писао је кнезу 24. децембра 1839), тражио је од њега новац, и уз поздрав молио га да пише »госпођи и Св. књазу Михаилу да га радо очекујемо«. АС, МИД-I, 1839, I, 65.

¹¹⁰ Одмах је упућен налог властима »покрај Саве и Дунава« да уз помоћ ђумрукција непрестано пазе на именоване 8. фебруар 1840, АС, МУД-II, 1840, II, 6.

¹¹¹ Колико су намесници овој личности придавали пажњу најречитије говори то што су уз налог упутили и Ристу Татарина с посебним »објављенијем« да му у спровођењу Анђелковића све власти пружају помоћ. АС, МИД-I, 1840, I, 65. Дан после овог налога (5. II) јавио је начелник пожаревачког округа А. Петронијевићу да је тамошњем мензулцији неки омањ просед човек »износио нека влашка писма«. Исто.

¹¹² Исто, МУД-II, 1840, II, 6. Истовремено је молио конзулат да замоли аустријске власти да припазе на рад Јованче Спасића и Милисава Тадића.

¹¹³ Даље је обавештавао да остали нису ухаћени и да се Ј. Спасић и М. Тадић не налази на аустријском тлу. АС, МИД-I, 1840, I, 65. Српске власти у Смедереву сазнале су да је у фебруару Стеван Спасић хвалио у Панчеву кнеза Милоша, јер му је поклатио 100 талира. АС, МУД-II, 1840, IV 131. Михаиловим доласком у Кнежевињу српске власти су тражиле од аустријских да истог ослободе, што су ове и урадиле. АС, МИД-I, 1840, 65.

¹¹⁴ АС, МИД-V, 1840, V, 62.

ске границе и, изгледа, видинског пашу, који је, како смо раније истакли, писао Намесништву да и Милошу као и Александру Карађорђевићу дозволи повратак у земљу. И поред свих настојања Милош није за време Намесништва имао од овог рада већу корист. Најбитније је да за време прве године свог изгнанства није успео да изазове ни једну буну у Србији. Уставобранитељи су успели, пошто су га добро познавали, да сваку његову акцију предупреду, захваљујући највише својим доушницима који су им благовремено слали извештаје.

Сигурно је, да је кнез Милош за време своје дугогодишње владавине починио низ незаконих дела, у своју или у корист својих пријатеља, нарочито када је било у питању какво »добро парче« земље. Добијањем Устава и доласком уставобранитеља на власт, који су издејствовали а потом и спровели у дело начело личне и имовинске безбедности, сва та оштећена лица похрлила су да преко суда поврате оно што им је припадало и што су им гарантовали Устав и закони. У томе је свакако било претеривања, па је од бившег кнеза тражено и оно што јесте за повратак и оно што није, а у тим настојањима су их, кадкад, подржавали уставобранитељи.

Дванаест дана после Милошевог одласка из Србије било је принуђено Министарство правде да се обрати Наместиштву због низа тужби упућених њему и судовима, »коим ће се начином и путем тужбе и парнице ове, које су на личност бившег књаза односе у ислеђованије предузимати, решавати и у извршеније приводити«¹¹⁵. Намесништво је одлучило да се спорови воде преко окружних судова и начелника¹¹⁶. Да би кнезу омогућили да се на суду брани, уставобранитељи су од њега тражили да именује једно лице које би га заступало. Милош није хтео заступника да именује »наводећи да су таква добра собствено његово притјаженије« и да му их стога не могу одузети¹¹⁷. Како су многи своје захтеве успели да докажу, то је Министарство правде тражило од Савета да Милошева добра стави под секвестар¹¹⁸. Ни током 1840. кнез Милош није именовано заступника, па судови нису могли да воде парнице нити да доноси пресуде¹¹⁹. Кнез Милош је за надзорника свог имања у Кнежевини поставио свог верног и дугогодишњег чиновника Арсу Андрејевића, коме је, не знамо из којих разлога, српска влада плаћала 500 талира годишње¹²⁰.

Највећи спор избио је због 10.000 царских дуката које је Милош 1837. године узео из државне касе, пошто је претходно уступио држави нека своја добра. Потом се предомислио и одлучио да та своја добра задржи а узети новац врати државној благајни,

¹¹⁵ АС, МИД-V, 1839, I, 17.

¹¹⁶ Исто.

¹¹⁷ Министарство иностраних дела кнезу Милошу, 29. јули 1839, ОС, МИД-I, 1839, II, 129; Министарство иностраних дела Намесништву, 24. септембар 1839, АС, МИД-V, 1839, I, 7.

¹¹⁸ АС, ДС, 1839, 332.

¹¹⁹ АС, МИД-I- 1840, I, 75.

¹²⁰ АС, МИД-V, 1839, IV, 37.

али ово друго није извршио. У време одласка из Кнежевине он је министру финансије А. Симићу рекао да може, у име тих 10.000 дуката, да прода један део његових добара, па ако тим новцем не буде могао речену суму да намири да узме од Николе Германа, у ког су се налазили кнежеви новци, преостали део и на тај начин подмири државни дуг¹²¹. Пошто са бившим кнезом нису успели да се намире, намесници су га тужили Порти¹²². Ускоро је Министарство финансије сазнало да је добар део заложеног имања за речени новац Милош купио, не својим већ државним новцем. Стога је кнез Михаило одлучио, на предлог Савета, да се то Милошево заложено имање на лицитацију прода и подмири државна каса¹²³. Коначно је спор решен посредством портиног министра иностраних послова Решид-паше и руског посланика на Порти Бутењева, тако што је Милошев дуг државној каси предат заборавности¹²⁴.

Износимо још само неколико карактеристичних случајева, јер би нас даље набрајање одвело далеко. Браћа Константин и Александар Николајевић тражили су од Савета да им се врати 100 царских дуката које им је кнез Милош 1829. године одузео после смрти њиховог оца. Пошто су у државној каси, где је био смештен, пронађене сведоџбе, то је новац уз одобрење Министарства и уз камату враћен потражиоцима¹²⁵. Кнежев брат и намесник, Јеврем Обреновић, отео је од кнеза куће, дућане и воденице у Шапцу и Ваљеву¹²⁶. Кнез Милош се жалио Љубици на брата и због тога што му је одузео »стари конак«¹²⁷. На кнеза Милоша су се жалили Јеврем Ненадовић (због воденице и новца), општина вароши Пожаревца (ради одузетих ливада), општина ваљевска (што јој је укинуо два вашара)... Треба истаћи да власти нису увек излазиле у сусрет тужиоцима Милошевим, поготово не ако се радило о спору који је настао пре 1830. године, па је било и много одбијених захтева.

Пошто се плашио да му имање не разграбе, а подстакнут тиме што му је држава одузела београдски базрђанбашлук и кајаке и присајединила их београдском ђумруку, кнез Милош је саветовао кнегињу Љубицу и кнеза Михаила, док су били у Цариграду, да на Порти издејствују фермене »како на ово, тако и на остала добра наша у Србији налазећа се(...) и да нас у том нико узнемиравати не може«¹²⁸.

Кнез Милош је, углавном, успео да одржи своје поседе у Србији у време Првог намесништва, добрим делом нетакнуте.

¹²¹ АС, ДС, 1839, 191, 200; МИД-V, 1839, VII, 42.

¹²² АС, МИД-I, 1839, I, 19.

¹²³ АС, ДС, 1840, 232.

¹²⁴ Савет кнезу Михаилу, 18. септембар 1840, АС, МИД-V, 1840, II, 70; ДС, 1840, 403.

¹²⁵ АС, МИД-V, 1839, II, 55.

¹²⁶ АС, МИД-V, 1839, III, 28. Он је Савету писао 12. октобра 1839, да је наведене поседе предао кнезу Милошу, али да их није наплатио. Нисмо могли да утврдимо да ли је тврдња истинита.

¹²⁷ Кнез Милош кнегињи Љубици, 30. јуни 1839, Букурешт, АС, ПО, LXX, 58.

¹²⁸ Даље је Љубици писао у писму од 10. децембра 1839: »Сада сте ту и имате прилику ово учинити, а дацније више оваку прилику нећете имати«. АС, ПО, LXX, 64.

4. Долазак кнеза Михаила у Србију

Почетком септембра 1839. поново је постављен за министра иностраних послова Турске Решид-паша. Када је раније био на тој функцији вођени су на Порти преговори о Уставу, сад пак, он је одлучио да питање наследства српског престола што пре оконча, како не би дозволио Русији већа уплитања у српске послове. Потрудио се да султан Михаила потврди за кнеза Србије и преко посебног чиновника истог Министарства, Недим-ефендије, послао му је у Влакшу берат.

Намесништво и Михаило сазнали су средином октобра за султанов захтев да му будући кнез оде на подворење. Стога су намесници, на препоруку Бутењева, одредили за пратњу младом кнезу неколико истакнутих чиновника: А. Симића, министра финансије, А. Протића, саветника (обојица су се налазили у Влашкој), пуковника Р. Станишића, А. Јанковића, секретара кнежеве канцеларије, два официра Ђ. Миловановића и С. Јовановића у својству ађутаната и доктора Ђ. Мушицког¹²⁹. Пошто је султан оставио Милошу одличје »из призренија пређашњи заслуга«, то је Михаило отишао у Цариград да би се поклатио султани и да би добио обележје царске милости¹³⁰.

Недим-ефендија је уручио Михаилу 21. октобра берат на кнежевско достојанство у Букурешту у присуству кнеза Милоша, кнегиње Љубице и других званичника. Кнез Михаило је упутио истога дана »ПРОКЛАМАЦИЈУ привременому намесништву достоинства књаза српског, целому вишем у духовенству и свештенству, свима началствима и свима чиновницима књажества српског, целому прељубезному народу српскому« извештавајући их о добијању берата којим је потврђен »за владетељствујућег и наследствујућег« кнеза, што делимично није тачно јер се у берату уопште не говори о наследству. Свим споменутима жели здравље, срећу, мир, љубав и слогу »сада и свагда«, и обавезује се народу и држави, чије је темеље ударио његов »светли родитељ«, да ће је, колико год буде могао, уздизати до благостања по примеру напредних европских земаља¹³¹. Истовремено је кнез Михаило издао указ Намесништву, којим даје опроштај политичким и свим другим кривцима и строго наређује свима да им се никаква пребацавања не чине »него да сви све вечитој забравности предаду па дружески братољубије обнове«¹³².

Намеснике је Михаилу указ изненадио, они се нису надали оваквом његовом наступу. Било им је јасно да је млади кнез издао други акт под утицајем старог кнеза. Одлучили су да га не спроведу у дело, па стога није ни објављен у **Новинама српским**, као ни

¹²⁹ Намесници кнезу Михаилу, 18. октобар 1839, АС, МИД-V, 1839, VII, 43; **Новине српске** бр. 44 (19. октобар 1839). Кнегиња Љубица није претстављена као званичан пратилац.

¹³⁰ **Новине српске** бр. 44 (19. октобар 1839).

¹³¹ АС, МИД-V, 1839, VII, 43.

¹³² Исто. Једино је препоручивао да свештенство посаветује убице »да унапредак зла не чине«.

»прокламација«. Одмах су одговорили кнезу да »због узрока неки« не могу кривце да ослободе до његовог доласка у Кнежевину. Истог дана упутили су капућехаји Ј. Антићу кнежев указ и прокламацију да их достави Бутећеву и од истог затражи упутства¹³³. Уставобранитељи нису могли да прихвате да се одједном пусте на слободу сви учесници Јованове буне, као и они које су затворили као своје противнике после Милошеве абдикације. Тиме би њихови противници ојачали и угрозили их, а они су се толико борили да их разједине и ослабе. Пронашли су и правне разлоге због којих кнежеву наредбу нису могли да изврше. Кнез не може да даје помиловање пре пунолетства, он то не може да чини ни уколико се налази ван земље, а то право стиче доласком у Кнежевину и полагањем заклетве на Устав. А на основу 3. члана Устава кнез има право помиловања или смањења казне над кривцима уколико би му пресуде биле поднешене, а он је помиловао људе а да није знао резултате истраге¹³⁴. Намесници су са овим бразложењима накнадно упознали кнеза Михаила, а он им је из Цариграда одговорио, крајем новембра, да ће настали спор решити са Бутећевим¹³⁵.

Уставобранитељи су, сасвим оправдано, оспорили Михаилову наредбу о ослобађању свих криваца без обзира на учињену кривицу, али су, сасвим неоправдано, и пре, нешто мање и после овог указа, пуштали из затвора своје приврженике или су пак настојали да они до затвора не доспу. Овај акт упозорио их је да млади кнез под утицајем оца, а они су од тога страховали и то с разлогом.

Намесници су послали Михаилу 3000 дуката царских за путни трошак, а све што би изнат тога потрошио сам би сносио. Писали су му да их је Бутећев известио да не треба на Порти да даје икакве поклоне. Симићу су писали да припази да кнез не чини излишне дугове¹³⁶. Писмо Намесништва упућено Михаилу, Симић није предао кнезу, и сви трошкови пута у Цариград и Кнежевину пали су на државни терет¹³⁷.

Кнез Михаило, због болести, није одмах кренуо у Цариград. Отпутовао је почетком новембра. На путу ка престоници Турског Царства свуда је лепо дочекиван. У Једрену је прославио имендан. Толико је посетилаца примио после ручка да је једва стигао да посети тамошњег пашу. Празник св. Архангела Михаила прослављен је и у Србији¹³⁸. Кнез је са свитом стигао 26. новембра у Цариград. Испред града му је приређен свечан дочек. На пријем царски морао је да чека скоро читав месец. Султан га је примио 23. децембра. У царском двору, пред сам пријем, провео је пола сата у разговору са министром иностраних послова Решид-пашом. Султан га је по-

¹³³ Исто. Писма су датирана 1. новембра 1839.

¹³⁴ Исто. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 19.

¹³⁵ АС, МИД-V, 1839, VII, 43.

¹³⁶ Намесништво кнезу Михаилу, 24. октобар 1839; Намесништво А. Симићу, 24. октобар 1839, Исто.

¹³⁷ Намесништво је одобрило поступак Симићев, пошто је утврдило да је таква мера претерана. Исто.

¹³⁸ АС, МПС, 1839, 501. Намесништво и Министарство просвете су издали налог свештенству да »дан тезоименства књаза што свечаније обележе«.

здргвио кратком добродошлицом, а кнез му је, пошто се дубоко поклатио, захвалио кратким говором на француском, преко истога паше¹³⁹. Потом му је млади султан дао низ упутстава и савета како ваља да управља народом у духу дарованог Устава. На султанов знак ађутант Риза-паша окачио му је царски орден. Кнез је, затим, представио султану своје пратиоце. Када је то обављено султан га је упитао колико му је година? На Михаилов одговор да има 17 година приметлио је: »на близу смо с годинама«¹⁴⁰. Тиме је пријем био завршен.

Сада је кнез могао да посети и остала званична лица турске политике, као и представнике европских држава. Прво је посетио руског посланика Бутењева, потом Штирмера, аустријског, Зографа, грчког, Николића, капућехају влашког и великог драгомана Порте кнеза Богорида. Од турских великодостојника посетио је Решид-пашу у присуству више лица, валиде-ћехају и, приватно, бившег београдског пашу Јусуфа. Од султана је добио 30. децембра сабљу окићену дијамантима и два коња, од којих једног са опремом¹⁴¹.

Када је Михаило одлазио у Цариград, Милош му је припремио једну ноту коју је он, као своју, требало да преда Порти. У њој је тражио промену три члана Устава која су највише ограничавала кнежева права, а по могућству и доношење новог Устава који би, уз ферман, забрањивао свако мешање у кнежевску власт. Док је тражио лице које би му ноту превело на француски, Михаило је отпутовао у Цариград, па му је она накнадно послата, али нам није познато да ли ју је млади кнез доставио надлежним турским државницима¹⁴². Већ смо истакли да је преписка између сина и оца у ово време била ретка. Кнезу Милошу је било жао што га син о свом раду у Цариграду нередовно извештава, и што то чини поштом а не преко посебног татарина, како је он то радио 1835. Уследио је прекор и савет: »Сине! ово нису трговачка дела, него књажевска, и овако се на разоварају књазеви, отац и син!«¹⁴³. Он му није писао јер се плашио да му његова писма у Цариграду не би чинила сметње. Сину је нарочито замерио »што нигди нисте ни име које као отца нашег споменули«. Потом је мудро прекорио сина: »Ви мене никада толико силно увредити не можете (...) нити ћу се икада на Вас потужити, само се Бога боим, да Вас он не

¹³⁹ Да је Михаило савладао француски језик и да се њиме служио још годину раније сведоче Павловићеве **Сербске народне новине** бр. 38 (17. мају 1839), где стоји, да је он преводио кнезу Милошу разговор који је водио са херцогом од Бордоа, када је овај био у посети Кнежевини.

¹⁴⁰ Михаило Намесништву, 23. децембар 1839, Цариград. Писмо истог садржаја и под истим датумом кнез Михаило је упутио и Савету. АС, МИД-V, 1839, VII, 43; ДС, 1840, 90.

¹⁴¹ Кнез Михаило Намесништву, 31. децембар 1839, Цариград, АС, МИД-V, VII, 43.

¹⁴² Н. Попов, **Србија и Русија**, III, с. 28. Кнегиња Љубица и кнез Михаило су били против овакве ноте, па је највероватније да је они нису ни доставили Порти, већ да је она, како смо раније истакли, нешто оштрија упућена директно од кнеза Милоша Решид-паши. Писац ове ноте, кнежев секретар, Станковић, писао је и ово Намесништву: Милош »не зна да би с таквим осниванијама за 15 дана видио у Херешту својега сина у онаквом истом положају као што је и он сам«.

казни за дела Ваша«. На крају му је дао неколико савета у погледу управљања српским народом¹⁴⁴.

Колико је и шта Михаило предузимао на Порти у погледу промена постојећих прилика у Србији заснованих на »Турском уставу« није нам познато. Знамо само то, да је са Бутењевим разговарао о оснивању Великог (Касационог) суда, као првостепеног, и да је требало број саветника смањити постављањем једног дела њих у овој суд¹⁴⁵.

Кнегиња Љубица је у Цариграду живо радила да се њеном мужу дозволи повратак у Кнежевину¹⁴⁶. Ни уставобранитељи нису мировали. Намесници су преко капућахје тражили од Порте да неке чланове Устава преиначи и неколико да придода. Алекси Симићу су тачно означили докле може да се упушта у преговоре са портиним функционерима¹⁴⁷. Ј. Антић је убрзо одговорио да се такви предлози не могу Порти достављати све док кнез Михаило борави у турској престоници. Онда је министар иностраних послова А. Петронијевић упутио једно писмо Антићу »као препоруку« за пријем и преговоре са Решид-пашом. Док је Антић водио рачуна о дипломатском бонтону и сав рад у складу са њим обављао, дотле је А. Симић упорно ровио тражећи могућност да налоге из Београда оствари. Знао је за рад Милоша и Љубице, па је без знања Намесништва предложио Бутењеву »неке предмете« док је за друге тражио од овог савет. Одмах му је упућено ново »управлење у смотренију свију дела Блистателне Порте предлагати се имајући«, уз препоруку да се посаветује са Бутењевим о свему¹⁴⁸. Сав тај рад на Порти, услед помањкања извора, остаје непознат, али се на основу каснијих докумената може закључити да је био плодоносан за уставобранитеље. Резултат тог рада су два берата, односно везир-

¹⁴³ Даље: »Ја сам се надао, да ће те Ви као књаз сербски (. . .) отцу Вашем опет као књазу, о пришествију и нахожденију Вашем у Цариграду, по нарочитом татарину известија слати, као што је бабајко синовима стојима 1835. г. слао, овако је ваљало да се шаљу известија сина и књаза отца и књазу, а не поштом узгред, као трговац трговцу и шпекулант шпекуланту«. Кнез Милош кнезу Михаилу, 7. фебруар 1840, Херешт, АС, ПО, LXX, 122.

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ Кнез Михаило Бутењеву, 1. април 1840, АС, ПО, LXX, 1, 52.

¹⁴⁶ Регистар МИД-I, под кнегиња. Документа недостају, па нисмо могли да утврдимо да ли је радила да се кнез Милош врати на кнежевски престо или као приватна личност.

¹⁴⁷ АС, МИД-I, 1839, I, 88. Извод аката ове фасцикле. На жалост, у овој фасцикли нису се сачувала баш ова докуметна, тако да не знамо које су чланове Устава уставобранитељи желели да преиначавају и са којима су хтели да га допуне. Изгледа да су на ово подстакнути Михаиловим указом од 21. октобра, па отуда произилази да су желели да измене оне чланове који се односе на кнеза, а да додају такве који би били у сагласности са оним што је у Устројству Савета ушло, а чега нема у уставним параграфима. Ово је један од најинтересантнијих момената из овог периода; уставобранитељи желе, непуну годину дана после доношења Устава, његову промену, у сваком случају, ради сигурније заштите права Савета у односу на кнеза. Исто тако не знамо у какве је преговоре имао да се упушта Алекса Симић.

¹⁴⁸ Исто. Ближи садржај нам није познат услед недостатка докумената.

ска писма, за Вучића и Петронијевића, којим их Порта поставља за саветнике кнезу Михаилу.

Пошто је свршио све неопходне послове, кнез Михаило је очкивао још опроштајну аудијенцију код султана¹⁴⁹. Примљен је 1. фебруара 1840. и одмах му је орден, добивен при првој аудијенцији, замењем другим »украшеним и отличним«. Произведен је у чин мушира (маршала) Турског Царства и додељена му је титула »Светлост«. Последњи поклон султанов, »царски знак, састојећи се у једној на фесу са златом извезеној и дијамантима украшеној грани«, требало је српског кнеза да обавезе да носи један карактеристичан део турске одеће — фес. Потом је посетио великог везира Хузрев-пашу¹⁵⁰. Кнез је са пратњом кренуо из Цариграда 10. фебруара¹⁵¹.

У Србији су отпочеле припреме за дочек новог кнеза. Присталице династије Обреновића су настојале да он буде што свечанији, док су им се уставобранитељи, бар споља, придружили. Неколико дана пред кнежев полазак из Цариграда, Намесништво је гачко утврдило места (8) где кнез треба са пратњом да преноћи на путу од Алексинца до Београда. У Алексинцу су кнеза Михаила имали да дочекају саветници Милета Радојковић и Милисав Здравковић и члан апелационог суда Јован Вељковић. Тачно је утврђено где и ко треба кнеза да дочека од окружних и среских власти и свештенства, и до ког места сме да га отпрати¹⁵².

Кнез Михаило је преко Једрена, Софије и Ниша, опет у пратњи Недим-ефендије, стигао у Алексинац 3. марта. Карантински период издржавао је пет дана. На путу ка Београду уставобранитељске власти су, где су год могле, настојале да онемогуће било какво предусретање кнеза од стране народа, а посебно бивших припадника Милошеве војске¹⁵³. Пред кнезом су могла да се појаве само одређена лица. У Гроцкој га је дочекао стриц Јеврем. Кнез је у Београд стигао 14. марта 1840. године¹⁵⁴.

По тачно утврђеном плану дочека, испред вароши, на Екмеклуку, кнеза су дочекала најистакнутија световна и свештена лица и београдски везир. Добродошлицу су му пожелели епископ Нишифор, А. Петронијевић, С. Симић, И. Гарашанин и други. У вароши су на сваком истакнутом месту били распоређени Београђани, уче-

¹⁴⁹ Он је 15. јануара 1840. писао Намесништву: »Главна је циљ постижена због које сам ја овамо путештвије учинио«. АС, МИД-V, 1840, V, 75.

¹⁵⁰ Кнез Михаило Намесништву, 25. фебруар 1840, Исто.

¹⁵¹ Планирано је да пут од Цариграда до Београда траје 22 дана, али је кнез путовао 10 дана више. **Новине србске** су редовно авештавале читаоце о кнежевом путу у домовину.

¹⁵² АС, МУД-II, 1840, I, 26; ДС, 1840, 90.

¹⁵³ **Мемоари Светче Михаиловића**, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, Прво одељење; Споменници на српском језику књ. XVIII, Београд 1928 (средио их Ж. Живановић), с. 140/1. У Београду је то чинило на очиглед кнеза и кнегиње крагујевачки окружни начелник Р. Матејић.

¹⁵⁴ АС, МИД-V, 1840, V, 75; **Новине србске** бр. 10 (21. март 1840). Дочек у Београду је био посебно припремљен. И сада је »церемонијал мајстор« био саветник Цветко Рајовић. Новине су детаљно описале дочек у вароши.

ници и војска. Кнеза је у цркви поздравио митрополит, док га је С. Симић, по старом српском обичају, понудио хлебом и сољу при изласку из цркве а у присуству депутата Народне скупштине. Испред конака дочекао га је Вучић са персоналом кнежеве канцеларије. За то време звонила су звона на београдским црквама и пуцали топови и у вароши и у граду.

Намесништво је, као што смо истакли, одустало да кнезу Михаилу путни трошак ограничи на 3000 дуката. Чим су стигли у Цариград А. Симић је увидео да је нужно чинити поклоне високим портиним чиновницима, о чему је известио Намесништво¹⁵⁵. Тада је позајмио 200.000 гроша са којима је мислио да плати кнежев брат (100.000 гроша) и подмири остале потребе кнежеве пратње¹⁵⁶. Није нам познато колико је и коме је све новац дариван, али нам се сачувао списак расхода који је учинио кнез са пратњом. Поред великих француских лампи, које су окачене испред зграде у којој је кнез са пратњом био смештен, за украс кнежеве собе купљено је шест великих огледала златом украшених (5681 грош), велики број кристалних чаша за разна вина, и низ других неопходних ствари. Без новчаног поклона за брат и за друге подарке султану и разним високим чиновницима Порте, учињен је трошак у висини од око 300.000 гроша¹⁵⁷. Ако овоме додамо, да је српска влада обдарила и Недим-ефендију што је пратио кнеза Михаила од Букурешта до Београда са 3000 царских дуката а његову послугу са 750 гроша чаршијских¹⁵⁸, онда испада да је кнежево путовање у Цариград прилично коштало државну касу.

Док је кнез Михаило боравио у Цариграду у Кнежевини су се збили неки догађаји непосредно везани за његову личност. Још у децембру 1839. стигло је од Намесништва упозорење да се у Крагујевцу спрема буна. Одмах је наређено Министарству унутрашњих дела да окружног начелника Милутина Ђурђевића »због неки неупутни поступака« приведе у Београд¹⁵⁹. Наиме, није се радило ни о каквој побуни већ о томе да кнеза Михаила, када буде дошао у Србију, сачекају у Јагодини крагујевачки окружни начелник и група становника истог округа с молбом, да своју канцеларију, централну управу и државну благајну пресели у Крагујевац. Они су требали, уколико би се кнез сложио са њиховим предлогом, да га са собом поведу у Крагујевац¹⁶⁰. М. Ђурђевић је одмах затворен а на његово место је постављен његов помоћник Р. Матејић, познати приврженик уставобранитеља.

Треба истаћи да ово није нова идеја и да је она изнета још у лето 1839. у једној пашквили подметнутој у крагујевачком окружном начелству. Сада се само пружала могућност да се кнез, коме је Крагујевац свакако више одговарао као престоница него Бео-

¹⁵⁵ АС, МИД-V, 1839, VII, 43.

¹⁵⁶ А. Симић Министарству финансије, 24. децембар 1839, ЗМП, 1839, 7392; 1840, 7401.

¹⁵⁷ АС, ПХ, XXXIX, 10.

¹⁵⁸ АС, МФ-К, 1840, 285.

¹⁵⁹ АС, МИД-V, 1839, III, 159.

¹⁶⁰ АС, МИД-V, 1840, V, 1; 1840, I, 17; Попов, Србија и Русија, III, с. 31.

град, пресретње и под видом народне жеље доведе у средиште Кнежевине, или како се тада говорило у народу.

Чим је начелник затворен упућена је комисија састављена од саветника Ц. Рајовића и министра С. С. Тенке да испита рад М. Ђурђевића и извиди стање у коме се налази народ овог округа. Комисија се одмах уверила да је идеја потекла од начелника и да ју је он разнео у народ. У грузанском срезу све је »још у потаи и тиња«, док се у Крагујевцу јавно говори о изласку испред кнеза и његовом одвраћању од пута за Београд. Конци овог покрета ишли су и ван округа, чак до Савета. Његов члан П. Туцаковић био је у ово умешан, а можда је и покретач ове акције¹⁶¹. Пошто је са знала да је Сима Радивојевић, председник крагујевачког »примиритељног« суда, ишао начелнику ужичког округа Јовану Мићићу, познатом обреновићевцу, ради потајних договора, одмах га је упутила у Београд надлежним властима на испитивање¹⁶². Нови окружни начелник Р. Матејић јављао је министру унутрашњих послова да се немир у грузанском срезу и даље осећа и да су чланови окружног начелства и суда знали за покрет али да су га прикривали¹⁶³.

Како се Михаилов долазак у Србију све више ближио и како су његове присталице све више дизале главу, тако су се уставобранитељи осећали угроженијим. Да би народ стишали и држали га у покорности, намесници су тражили од министра унутрашњих послова Ђ. Протића да изда циркулар свим окружним и среским начелствима и преко њих мировним судовима, да будно мотре на све оне који »народ разним видом и начином узнемиравају и побуњавају против садашњег нашег стања, и урежденија правитељственик« и да такве, било о коме да се ради, предају надлежним судовима који имају строго да им суде¹⁶⁴. Комисија је циркулар прочитала изабраним општинарима Крагујевца, после чега су је они замолили да им се да опроштај¹⁶⁵.

Здравствено стање М. Ђурђевића се погоршало у затвору, који је издржавао у згради београдског окружног суда а потом у касарни. Намесништво није уважило молбу Ђ. Протића, са приложеним лекарским доказима о сасвим погоршаном здрављу начелника, за његовим отпуштањем, и оставило је да се питање истог

¹⁶¹ Комисија Намесништву, 17. јануар 1840, Крагујевац, АС, МИД-V, 1840, V, 1.

¹⁶² Иста истом, 18. јануар 1840, Крагујевац, Исто.

¹⁶³ Рапорти начелника од 17, 23. и 25. јануара 1840, АС, МУД-II, 1840, I, 17.

¹⁶⁴ Намесништво Протићу, 20. јануар 1840. У циркулару издатом 22. јануара 1840. стоји и ово: »К овому још сада представља попечетељство, да ће свако окружно начелству за своје окружје, сваки срески начелник за свој срез и примирителни суд за своју општину одговорати, ако се мотрење на овакве људе пренебрегне. Тако исто подлећи ће одговору и онај који дозна да други неупутне речи по народу сеје, па га надлежној власти одна не јави«, Исто.

¹⁶⁵ Комисија Намесништву, 22. јануар 1840, Крагујевац, АС, МИД-V, 1840, V, 1. Када је комисија завршила рад повела је са собом у Београд још неколико лица која су се истакла у овој акцији.

реши кнежевим доласком у Србију¹⁶⁶. Али, сада нису мировали кметови среза лепеничког који су се окупили у кафани у Жабарима и донели одлуку да оду у Београд и од највиших власти затраже ослобођење начелника. Ни овај скуп, одржан почетком фебруара, ни њихови изасланици који су се одмах упутили у Београд, као ни »прошенија«¹⁶⁷ крагујевачке општине, гужанских и поново лепеничких кметова, упућених појединачно Министарству, нису уродили плодом. О Ђурђевићу је у Савету и Намесништву неколико пута расправљано, али је он остао у касарни, лишен слободе, да чека кнежев повратак¹⁶⁷.

Намесници су имали храбрости да једног окружног начелника лише дужности и задрже у затвор више од два месеца, али са једним чланом Савета нису смели да поступи на исти начин. Београдски окружни суд, који је имао да испита Ђурђевића, Радивојевића и друге који су у ову акцију умешани, требало је да истражи и кривицу саветника Петра Туцаковића. Туцаковић није хтео да се одмах одазове суду, па ни касније није лично ишао на суђење, већ је писмено дао одговор на писмено постављена питања. Чињеница је да је Туцаковић у зиму 1839/40. често одлазио у крагујевачки округ и да се тамо састајао са начелником и другим истакнутим кметовима и да је са њима водио сумњиве разговоре, па је суд сматрао да је крив због »просути по окружју крагујевачком рђави речи«. Пошто саветник није хтео да одговори на друга писмено постављена питања, јер у суд није имао поверење, Савет и Намесништво су одлучили, на предлог Туцаковића, да овај случај испита посебна комисија¹⁶⁸. Она није успела ни да се оснује а кнез је већ стигао у Србију, и са његовим опроштајем свим политичким кривцима (24. III 1840) и ово је питање окончано. Ово је први случај да политичку грешку једног саветника испитује првостепени суд. Савет, у коме су Обреновићи имали прилично присталица, могао је свог члана да ослободи оваквог поступка и да га сам испита преко посебне комисије, али он то није учинио из непознатих нам разлога.

За кнеза је радио и његов стриц Јеврем. Он је у јануару 1840. упутио свог момка Радојевића Ј. Мићићу, ужичком окружном начелнику и члану ваљевског окружног суда Ј. Милутиновићу. Поред тога што је овима носио Јевремова писма, он је успут народу говорио о скором доласку кнеза Михаила у Србију¹⁶⁹.

Уставобранитељи су јавно настојали да кнезу организују лепу добродошлицу, али су потајно радили против њега. Преко помоћника начелника гарнизонске војске Хранисављевића побунили су београдски гарнизон као и војнике који су позвани у Београд ради свечаног дочека. Војници су оставили оружје у касарну, тобож због суровости службе и недовољне плате, и разишли су се својим

¹⁶⁶ Исто.

¹⁶⁷ Исто. Над С. Радивојевићем је донета пресуда, али нам није позната.

¹⁶⁸ АС, ДС, 1840, 74.

¹⁶⁹ Пошто је ваљевско начелство ухватило Јевремовог момка, то је он, крајње увређен, протествовао код министра унутрашњих послова Ђ. Протића. АС, МУД-П, 1840, IV, 101.

кућама. Један мањи део задржао се у касарни, али је и њих Вучић, који је сутрадан дошао у касарну, веома вешто, иако је већина од преосталих војника изјавила да жели кнеза да сачека, убеђивао да »кад нећете књаза да чекате, ми вас не можемо принуђивати, узмите вашу капу па идите кућама, а кад вас зовну дођите опет«¹⁷⁰. Сви војници нису отишли својим кућама и поред Вучићевог убеђивања. Један део, са музичком »бандом«, учествовао је у свечаном дочеку кнеза у вароши 14. марта. Колико су уставобранитељи желели Михаила, најбоље сведоче речи које су изговорили Илија и Милутин Х. Гарашанин Новаку из Кука: »Зар ви мислите да је овај књаз, књаз; а не знате, да овај даље може отићи него онај други« (кнез Милош)¹⁷¹. Тако се и десило две године касније.

¹⁷⁰ »Окривљујући акт«, Попов, **Србија и Русија**, IV, с. 398. Протић је био у праву када је писао у »Историческом описанију«, да је кнез Михаило затекао »воинство рзстроено и кућама своим разишавши се«. АСАНУ, 9203. Попов тврди, да је и Протић подстицао војнике на побуну и да сви нису могли да буду кажњени јер још нису положили заклетву, пошто им устројство није било урађено, а што није речено. **Србија и Русија III**, с. 32.

¹⁷¹ **Новине србске** бр. 33 (22. август 1840).

THE QUESTION OF DINASTY AT THE TIME OF THE FIRST REGENCY 1839 — 1840

Prince Miloš abdicated on the 13th of June 1839. His son Milan Obrenović II (1819—1839) being unable to rule, there was elected the Regency (Avram Petronijević, Jevrem Obrenović, Toma Vučić—Perišić). Prince Milan died soon (July 8 1839) and the Regency went on administering the Principality till the arrival of Prince Mihailo in Serbia (March 1840).

By the death of Milan the question of the continuance of the dynasty of Obrenović was brought into the foreground. Hereditability was granted to the family of Obrenovićs by the hattı-sherif and berat issued in 1830 by the Sublime Porte to Serbia and to prince Miloš. Hereditability was proclaimed on the basis of the principle of primogeniture. As prince Milan died without an heir, the Porte took the opportunity to limit first and then to abolish this right Miloš had acquired with great efforts. This has left visible consequences in the political history of the Serbian people. The berats granted to the princes Milan and Mihailo show clearly that these princes were not hereditary. The Porte treated them as elective princes. Neither prince Aleksandar Karađorđević (1842—1858) nor prince Miloš during his second reign (1858—1860) enjoyed the right of heredity in spite of all their endeavours to acquire it again.

At the time when negotiations between the Obrenovićs and the Porte for the heredity were in progress, there appeared in Serbia a new pretender to the throne, Aleksandar Karađorđević. He was backed in his pretensions by the eminent ustavobranitelji (defenders of the constitution). The appearance of Karađorđević on the political scene made the already tenuous situation even more entangled.

Prince Miloš could not reconcile himself to the fate of exile and tried in different ways, from Wallachia where he lived after the abdication with his son Mihailo, to return to the throne. This was the principal reason why he hesitated to let Mihailo go to Serbia. He yielded to the pressure exerted on him by the Porte and Russia, as well as because of the fear that the pretender from the other dynasty might seize the power.

Prince Mihailo returned to Serbia over Constantinople, where he went to pay homage to the Sultan. Political conditions in the country were desperate on account of continuous frictions between the two political parties — defenders of the constitution and the partisans of the Obrenović dynasty.

Radoš Ljušić